

SVAZ PŘÁTEL USA A AMERICKÝ ÚSTAV V ČESKOSLOVENSKU. OBTÍŽNÉ HLEDÁNÍ JEJICH LEGITIMITY V NÁRODNÍ FRONTĚ (1945–1950)

JAKUB ŠLOUF

V letech 1945–1948 působilo na našem území hned několik spolků podporujících vzájemnou kulturní výměnu mezi Československem a Spojenými státy americkými. Zájem obyvatelstva o členství v podobných organizacích v porovnání s prvorepublikovým obdobím výrazně vzrostl zejména díky faktu, že americká armáda osvobodila na konci války západní část území republiky¹ a že Spojené státy byly společně se Sovětským svazem vnímány jako hlavní garant nového poválečného uspořádání Evropy. Pozitivní image americké kultury byla též posilována rozsáhlou hospodářskou pomocí, kterou Američané dodávali do Československa prostřednictvím organizace United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA).²

Přesto spolky sympatizující s kapitalistickými západními státy obtížně hledaly své místo v lidově demokratickém zřízení a jejich legitimita byla od počátku podmíněná. Část jejich stoupenců totiž vnímala americký zájem o Československo jako nástroj k zeslabení dominantního sovětského vlivu. Pro politické špičky napříč stranickým spektrem třetí republiky byly však antisovětské postoje nepřijatelné a kompromitující. Představitelé nekomunistických politických stran tak byli ochotni existenci proamerických spolků zaštitit pouze tehdy, pokud se jejich program zaměřoval na nekonfliktní posilování pozitivních vztahů mezi Východem a Západem.³ Jiný početný segment aktivistů těchto spolků se navíc soustřeďoval pouze na kulturní spolupráci a jakékoli politické využívání kulturní výměny mu připadalo podezřelé. Z těchto důvodů byla scéna proamerických spolků organizačně poměrně roztržštěná. Největším spolkem tohoto druhu, s největším politickým potenciálem, byl Svaz přátel USA, který usiloval o vybudování široké „celonárodní“ organizace, jaké byly v politickém systému Národní fronty obvyklé. Jeho nejvýraznějším konkurentem i spolupracovníkem byl obnovený prvorepublikový Americký ústav v Československu, který se však tradičně profiloval spíše jako nepolitická elitní organizace sdružující intelektuály, akademické pracovníky a studenty.⁴

¹ Pecka, Jindřich: Na demarkační čáře. Americká armáda v Čechách v roce 1945. Praha 1995.

² Sommer, Karel: UNRRA a Československo. Opava 1993.

³ Brenner, Christiane: Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945–1948. Praha 2015, s. 233–314.

⁴ Rajzlová, Eva: Šíření kultury anglofonních zemí v meziválečném Československu. Diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze 2015.

Oba spolky rekrutovaly své příznivce převážně ve větších městech a na území osvobozeném dříve americkou armádou. V jejich řadách se z politických stran angažovali nejčastěji představitelé Československé strany národně socialistické (ČSNS).⁵

Význam obou spolků byl umocněn tím, že ve Spojených státech žilo podle sčítání z roku 1930 celkem 491 638 Čechů a Slováků narozených původně na území Československa a dalších 890 441 Čechů a Slováků narozených za oceánem.⁶ Spolky zajišťující kulturní styky mezi Československem a USA proto nejen ovlivňovaly domácí kulturní (a částečně též politickou) sféru, ale také představovaly komunikační kanál s početnou krajanskou komunitou. Tato funkce v kontrastu s výše řečeným naopak poskytovala zmíněným spolkům jistou omezenou legitimitu napříč politickým spektrem nejen před únorem 1948, ale v některých případech i po něm.

Svaz přátel USA

Svaz přátel USA v Čechách vznikl na podzim 1945. Při jeho ustavení se podle agenturních zpráv Zemského odboru bezpečnosti (ZOB) Praha angažovali zejména představitelé vojenské správy americké zóny v západních Čechách a funkcionáři UNRRA. Klíčová schůzka československých a amerických iniciátorů se konala 1. září 1945 v Plzni. Zde bylo dohodnuto vybudovat ústřední svazu v Praze a krajské vedení v Plzni.⁷ Nová organizace měla být vystavěna po vzoru – ale zároveň jako protiváha – Svazu přátel SSSR. Svaz přátel SSSR již v meziválečném období usiloval o oslovení širokých vrstev obyvatelstva, koncem třicátých let v něm bylo organizováno více než 250 000 osob.⁸ V červnu 1945 pak obnovil svou činnost a stal se organizační páteří prosovětských kulturních a politických akcí.⁹ Svaz přátel USA tedy zpočátku usiloval o podobně širokou členskou základnu (neomezovanou intelektuálním elitářstvím) a o podobně politicky angažovanou kulturní činnost.

V západočeském regionu byl bezprostředně po schůzce zahájen nábor nových členů svazu, kteří se rekrutovali především z řad studentů, středoškolských profesorů, státních úředníků, Sokolů, junáků a exponentů bývalých předválečných pravicových politických stran. Dne 15. září 1945 se pak v Plzni konala další schůze, které se zúčastnili pražští hosté doc. Emanuel Šlechta (národohospodářský expert ČSNS),¹⁰ JUDr. Jaroslav Husník (advokát),¹¹ Robert Marek (tajemník ministerstva zahraničního obchodu),¹² Jiří Götz (student filosofie),¹³ František Materna (plukovník generálního štábu ve výslužbě),¹⁴ Ing. Dr. Vladimír Zafouk (vrchní ministerský komisař Patentového úřadu v Praze)¹⁵ a Václav Kraus

⁵ Kocian, Jiří: Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948: Organizace, program, politika. Brno 2002.

⁶ Česká Amerika. In: Americké listy, roč. 1, č. 2 (20. 7. 1946), s. 3.

⁷ NA, fond Československá strana národně socialistická – ústřední sekretariát Praha (ÚS NSS), sign. 35-79/8, kart. 40, hlášení ZOB Praha o SP USA z 25. 10. 1945; ABS, sv. 2M 12049.

⁸ Na rozdíl od Společnosti pro hospodářské a kulturní styky s SSSR, jež byla zaměřena spíše na úzký elitní okruh intelektuálů. Křesťan, Jiří: KSC, Společnost pro hospodářské a kulturní styky s SSSR a obraz Sovětského svazu v prostředí české levicové inteligence (1925–1939). In: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu II. Praha 2004, s. 84–109.

⁹ AHMP, fond Ústřední národní výbor hlavního města Prahy – spolkový katastr (dále SK), sign. XXII/1895 Svaz přátel SSSR v Československu.

¹⁰ Emanuel Šlechta (nar. 19. 12. 1885, zem. 17. 3. 1960), od 1935 docent ČVUT v Praze, za války vězněn v koncentračním táboře Buchenwald, po válce ekonomický expert ČSNS, po únoru 1948 předseda Československé strany socialistické, v letech 1948–1960 postupně ministrem techniky a stavebního průmyslu.

¹¹ Jaroslav Husník (nar. 9. 2. 1905), advokát v Praze. NA, f. Policejní ředitelství Praha, sign. H 5169/6 ai 41.

¹² Robert Marek (nar. 7. 6. 1916), tajemník ministerstva zahraničního obchodu.

¹³ Jiří Götz (nar. 19. 11. 1921), student filosofie.

¹⁴ František Materna (nar. 30. 11. 1879), plukovník generálního štábu ve výslužbě.

¹⁵ Vladimír Zafouk (nar. 15. 9. 1901), vrchní ministerský komisař Patentového úřadu v Praze. NA, f. Policejní ředitelství Praha, sig. Z 97/1 ai 41.

(redaktor). Přítomni byli též Američané Gertrude Gates (UNNRA) a Josef S. Kralick (UNRRA). Americký velvyslanec Laurence Steinhardt¹⁶ adresoval schůzi pozdravný telegram, který na místě tlumočil vojenský pověřenec Hugo D. Weisgall.¹⁷

Po návratu do Prahy počal ihned pracovat přípravný ústřední výbor svazu, který si na zasedání 26. září 1945 v hotelu Atlas (v prostorách UNRRA) zvolil své vedení. Předsedou přípravného výboru se stal Ing. Dr. Vladimír Zafouk, prvním místopředsedou prof. PhDr. František Špaček (profesor Ústavu moderních řečí),¹⁸ druhým místopředsedou JUDr. Jan Wünsch (vrchní komisař Zemského národního výboru v Praze), prvním jednatelem Robert Marek a druhým jednatelem Jiří Götz. Posledně jmenovaného v březnu 1946 ve funkci vystřídal JUDr. Jaroslav Husník. Kromě těchto osob ve výboru také působili Jaroslav Kubricht (úředník pojišťovny),¹⁹ Arnošt Zapletal (UNRRA),²⁰ JUC. Vojtěch Kot (UNRRA) a JUDr. Vojtěch Schlesinger (UNRRA). Tiskový odbor svazu tvořili redaktori Václav Kraus a Václav Bolen (bývalý funkcionář KSČ).²¹ Jaroslav Kubricht vykonával funkci tajemníka svazu.

Žádost o schválení stanov Svazu přátel USA v Čechách organizátoři podali dne 6. září 1945. Mezi jeho proponenty patřil vedle výše zmíněných Jaroslava Kubrichta, Františka Špačka, Vladimíra Zafouka, Jaroslava Husníka, Roberta Marka a Jana Wünsche, též vrchní rada politické správy JUDr. Bedřich Voldán.²² Zemský národní výbor v Praze stanovy bez připomínek potvrdil dne 18. září 1945.²³ Spolek si kladl za cíl „*navázat po sedmiletém období okupace a nesvobody přátelské styky mezi národem českým a Spojenými státy severoamerickými po stránce politické, hospodářské, kulturní, vědecké, sociální a propagační. Vypomáhat státním orgánům v řešení repatričních otázek a majetkoprávních problémů i po skončení státní akce. Propagovat cestovní ruch do Československé republiky, jakož i propagovat a organizovat zájezdy do Spojených států severoamerických všemi dopravními prostředky. [...] Doplnovat činnost úředních míst poskytováním informací americkým obchodníkům, vědcům a zájemcům všeho druhu. Pečovat o obohacení české lingvistiky řádným česko-anglickým a anglicko-českým slovníkem, který by obsahoval všechny složky lidského vědění, včetně fraseologie a řádné gramatiky, jakož o rozšiřování odborných publikací pro širší veřejnost tiskem. [...] Působit, hlavně českou knihou, na udržení čistoty českého jazyka mezi krajany a jejich dětmi v Americe. Šířit a prohlubovat znalost anglického jazyka mezi svými členy*“.²⁴

Jednací jazyk svazu byl český a anglický. Předpokladem členství byla zpočátku znalost anglického jazyka prokázána před komisí. V praxi však tato povinnost nebyla vymáhána a z novelizovaných stanov z 19. října 1946 vymizela úplně, čímž se otevíral prostor pro rychlejší rozšiřování členské základny.²⁵ Tomu napomáhalo též snížení členských příspěvků

¹⁶ Laurence Adolph Steinhardt (nar. 6. 10. 1892, zem. 28. 3. 1950), velvyslanec USA ve Švédsku (1933–1937), v Peru (1937–1939), v Sovětském svazu (1939–1941), v Turecku (1942–1945), v Československu (1945–1948) a v Kanadě (1948–1950).

¹⁷ NA, ÚS NSS, sign. 35-79/8, kart. 40, hlášení ZOB Praha o SP USA z 25. 10. 1945; ABS, sv. 2M 12049.

¹⁸ František Špaček (nar. 14. 6. 1895), profesor ústavu moderních řečí.

¹⁹ Jaroslav Kubricht (nar. 22. 3. 1914), úředník pojišťovny.

²⁰ Arnošt Zapletal (nar. 19. 1. 1903, zem. 11. 4. 1957), úředník ministerstva hospodářské obnovy v londýnském exilu, po válce ředitel UNRRA pro Československo.

²¹ Václav Bolen (nar. 3. 2. 1887, zem. 17. 12. 1963), zakládající člen KSČ, od roku 1925 poslanec za KSČ, v roce 1929 vystoupil z KSČ, stal se členem národněsocialistické strany, redaktor časopisu *Náš venkov* (v letech 1919–1920), časopisu *Zemědělec* (1920–1928) a časopisu *A-Zet* (v letech 1933–1942), od května 1945 redaktorem národněsocialistického Svobodného slova, v letech 1946–1948 poslancem Národního shromáždění za ČSNS. NA, fond Archiv Syndikátu novinářů Praha (ASYN), kart. 5, sign. 931, osobní spis Václava Bolena; NA, ASYN, neuspořádaná část fondu, osobní spis Václava Bolena.

²² AHMP, SK, sign. XXII/2995 Svaz přátel USA, žádost z 6. 9. 1945.

²³ Tamtéž, výměr ZNV v Praze z 18. 9. 1945.

²⁴ Tamtéž, stanov y z 6. 9. 1945, vzaté na vědomí Zemským národním výborem v Praze 18. 9. 1945.

²⁵ Tamtéž, výměr ZNV v Praze z 18. 9. 1945, stanov y z 19. 10. 1946, vzaté na vědomí ministerstvem vnitra 3. 12. 1946.

na 150 Kčs ročně v květnu 1946.²⁶ Členové svazu se dělili na zakládající (kteří složili na počátku částku 500 K),²⁷ činné (platící roční příspěvky a podílející se na fungování svazu) nebo přispívající (platící příspěvky, žijící v zahraničí). Později vznikl ještě další druh členství kolektivního, určený pro celé korporace. Členy spolku mohli být českoslovenští i američtí občané. Svaz řídil správní výbor (předseda a osm členů) volený valnou hromadou. Správní výbor se měl scházet alespoň jednou za měsíc. Zrušení svazu mohla provést valná hromada usnesením dvou třetin hlasů. Majetek svazu měl po případném rozpuštění přejít na ministerstvo školství.²⁸

Logo svazu tvořila socha svobody, odkazující k ideám americké demokracie, vsazená do věnce spleteného z pěticípých hvězd a lipových listů, který symbolizoval československo-americkou spolupráci. V grafické podobě loga se ovšem bohužel zrcadlila i živelnost, s jakým svaz vznikal, protože ztvárnění sochy svobody nerespektovalo anatomické proporce a rovněž dekor zhotovený z pěticípých hvězd měl proměnlivou hustotu a jevil spíše zdání improvizované výplně, než promyšlené koncepce. Svaz proto v pozdější době vyjednával s profesionálními grafickými studii o možnosti vytvořit nové logo. Nakonec se však již neodhodlal zavedený symbol spolku měnit.²⁹ Logo svazu bylo umístěno například na členských legitimacích vydávaných od roku 1946. Svaz také distribuoval svým členům spolkové odznaky, které v roce 1945 objednal u firmy Karnet a Kyselý.³⁰

Svaz zahájil svou činnost ambiciózní náborovou kampaní, a pokusil se proto získat členství nejvlivnějších politiků, například členů vlády. Neočekávané však narazil na rezervovanou reakce kulturních a politických elit, včetně čelných představitelů národněsocialistické strany. To vedlo k jistému ochlazení počátečního nadšení. Vedle nově vznikajícího Svazu přátel USA se navíc na poli pěstování kulturních styků se Spojeným státy americkými angažoval tradičně též Americký ústav v Československu. Ten existoval již od meziválečných let a profiloval se jako úzce intelektuální spolek zaměřený na akademické kruhy a omezující se na kulturní činnost. Velké části pražských vysokoškolských pedagogů a studentů se osvědčený formát organizace Amerického ústavu jevil jako plně dostačující, a proto do nového svazu nevstupovali. Tuto zdrženlivost významnou měrou posilovalo též podezření, že Svaz přátel USA bude vyvíjet nejen kulturní, ale také politickou činnost, a že se tak stane organizací sdružující radikálně prozápadně orientované osoby, stojící na samé hranici (nebo dokonce již za hranicemi) oficiální politiky Národní fronty.³¹

Vrcholní představitelé národněsocialistické politiky se proto ve svazu zpočátku přímo neangažovali.³² Přestože na jejich straně evidentně existoval zájem o prohlubování kulturních, hospodářských i politických styků se Západem, nebyla tato snaha nikterak zacílena proti souběžným vazbám orientovaným na Východ, naopak byla spíše jejich druhořadým doplňkem. Jasnou prioritou pro nekomunistické politické elity byly nenarušené vztahy s klíčovým východním slovanským spojencem, Sovětským svazem. Lidé blízcí prezidentu Edvardu Benešovi se ostatně v prosovětských spolicích organizovali již od poloviny třicátých let³³ a vrcholné funkce ve Společnosti pro hospodářské a kulturní styky se SSSR zastávali ta-

²⁶ Z činnosti Svazu přátel USA. Americké listy, roč. 1, č. 1 (červenec 1946), s. 11.

²⁷ Na přelomu října a listopadu 1945 proběhla měnová reforma, stanovy počítaly ještě se starou měnou.

²⁸ AHMP, SK, sign. XXII/2995 Svaz přátel USA, výměr ZNV v Praze z 18. 9. 1945, stanovy z 6. 9. 1945, vzaté na vědomí Zemským národním výborem v Praze 18. 9. 1945.

²⁹ NA, fond Svaz přátel USA Praha (SPUSA), kart. 21, návrh nového loga SP USA.

³⁰ NA, SPUSA, kart. 2, členské legitimace s logem svazu.

³¹ NA, ÚS NSS, sign. 35-79/8, kart. 40, hlášení ZOB Praha o SP USA z 25. 10. 1945; ABS, sv. 2M 12049.

³² NA, ÚS NSS, sign. 35-79/8, kart. 40, hlášení ZOB Praha o SP USA z 25. 10. 1945; ABS, sv. 2M 12049.

³³ Křestan, J.: KSC, Společnost pro hospodářské a kulturní styky s SSSR a obraz Sovětského svazu v prostředí české levicové inteligence, s. 84–109.

ké v poválečném období (například Hubert Ripka³⁴ či Prokop Maxa³⁵).³⁶ Národní socialisté dokonce v některých lokalitách zaujímali dominantní postavení i ve Svazu přátel SSSR, například v jeho obvodní organizaci v Praze na Vinohradech.³⁷ Ve funkci členky ústředního předsednictva Svazu přátel SSSR působila například Milada Horáková. Proto byla národně-socialistická podpora Svazu přátel USA zpočátku spíše neoficiální a nikdy nebyla zamýšlena jako konfliktní vůči prosovětskému zahraničnímu kurzu strany. Také tisk národně-socialistické strany sice o vzniku svazu přinesl kratičkou informativní zprávu, žádnou souvislou kampaň na jeho podporu však nespustil.³⁸

Přesto se svaz pokoušel národně-socialistickými politiky sám ze své iniciativy veřejně zaštitovat. Za čestné členy si například zvolil vedle velvyslance USA v Československu Laurence Steinhardta také předsedu ČSNS Petra Zenkla.³⁹ Aby svaz předešel podezřením z protisovětské činnosti, změnil v říjnu 1946 své stanovy a zcela z nich vypustil původně předpokládaný politický rozměr rozvíjení vztahů s USA.⁴⁰

Již v průběhu roku 1946 se také do čelných funkcí ve svazu počaly prosazovat výraznější postavy národně-socialistické strany, byť šlo nadále pouze o politiky druhého řádu. Na první řádné valné hromadě 8. května 1946 ve velkém sále Měšťanské besedy v Praze byla předsedkyní svazu zvolena národně-socialistická náměstkyně pražského primátora Růžena Pelantová.⁴¹ Členy správního výboru se stali Zdeněk Bauer (úředník Škodových závodů), Francis Hejno (velvyslanectví USA), JUDr. Jaroslav Husník (advokát), JUDr. Jiří Chvojka (advokát), Miroslav Klinger (Sokol),⁴² Josef Kolarek (tiskový atašé velvyslanectví USA),⁴³

³⁴ Hubert Ripka (nar. 26. 7. 1895, zem. 7. 1. 1958), historik a novinář, státní tajemník ministerstva zahraničních věcí v londýnské exilové vládě, v letech 1945–1948 ministr zahraničního obchodu za ČSNS, po únoru 1948 emigroval.

³⁵ Prokop Maxa (nar. 28. 5. 1883, zem. 9. 2. 1961), spolupracovník T. G. Masaryka a člen realistické strany, za první světové války organizátor legií v Rusku, velvyslanec v Nizozemsku (v letech 1920–1921), Polsku (1921–1924) a Bulharsku (1931–1939), za druhé světové války člen Státní rady Československé v Londýně, předseda Slovanského výboru, po únoru 1948 se podílel na vytvoření akčního výboru Československé obce legionářské.

³⁶ AHMP, SK, sign. XXII/1923 Společnost pro hospodářské a styky s SSSR.

³⁷ NA, ÚS NSS, sign. 35-43/1, kart. 36, korespondence Obvodního sekretariátu Svazu přátel SSSR v Praze XII s Okresním sekretariátem ČSNS v Praze XII z let 1946–1947.

³⁸ Ustavení Svazu přátel USA. In: Svobodné slovo, roč. 1, č. 111 (20. 9. 1945), s. 2.

³⁹ Petr Zenkl (nar. 13. 6. 1884, zem. 2. 11. 1975), primátor hlavního města Prahy v letech 1937–1939 a 1945–1946, předseda ČSNS v letech 1945–1948, místopředseda vlády v letech 1946–1948, po únoru 1948 odešel do exilu, stal se předsedou Rady svobodného Československa. Z činnosti Svazu přátel USA. In: Americké listy, roč. 1, č. 1 (červenec 1946), s. 11.

⁴⁰ AHMP, SK, sign. XXII/2995 Svaz přátel USA, výměr ZNV v Praze z 18. 9. 1945, stanovy z 19. 10. 1946, vzaté na vědomí ministerstvem vnitř 3. 12. 1946.

⁴¹ Růžena Pelantová (nar. 13. 3. 1886, zem. 1. 9. 1959), vystudovala Vysokou obchodní školu v Praze a sociologii na Univerzitě Karlově v Praze, v roce 1920 studovala Školu sociální péče při univerzitě v Chicagu, po návratu do vlasti pak pracovala pro Československý červený kříž, v roce 1921 se provdala za redaktora Karla Pelanta (zemřel 1925), od roku 1927 pracovala v Ústředním sociálním sboru hlavního města Prahy, podílela se na výstavbě Masarykových domovů v Krči, byla funkcionářka ČSNS, angažovala se v YWCA, v roce 1939 penzionována, po okupaci činná v odbojové organizaci ÚVOD, v březnu 1943 zatčena Gestapem, v Drážďanech odsouzena pro velezradu na osm let do káznice, v červnu 1945 se vrátila do vlasti, koncem srpna 1945 jmenována náměstkyní primátora hlavního města Prahy, dne 29. června 1946 zvolena první náměstkyní primátora, ve funkci setrvala do března 1948, v červenci 1949 emigrovala přes Německo do USA, žila v New Yorku, v exilu působila jako předsedkyně Národní rady žen svobodného Československa. NA, f. Archiv České strany národně sociální, kart. 503, osobní spis Růžena Pelantová; AHMP, f. Růžena Pelantová; Nekola, Martin: Z Prahy do amerického exilu: Životní příběh Růženy Pelantové. In: Přísně tajné 6, 2015, s. 68–74.

⁴² Miroslav Klinger (nar. 20. 1. 1893, zem. 10. 2. 1979), sportovec, v letech 1932–1939 náčelník Československé obce sokolské, za války vězněn v koncentračních táborech v Dachau a v Buchenwaldu, po únoru 1948 generální tajemník Československé strany socialistické, funkci zastával do roku 1960.

⁴³ Josef C. Kolarek (nar. 18. 6. 1915), tiskový atašé velvyslanectví USA v Praze, ředitel USIS (United States Information Service) v Praze, v dubnu 1950 vyhoštěn z Československa.

PhDr. Jindřich Křepelka (univerzitní profesor),⁴⁴ Jaroslav Kubricht (tajemník Svazu přátel USA), František Materna (plukovník generálního štábu ve výslužbě), JUDr. František Račanský (národněsocialistický šéf presidia hlavního města Prahy),⁴⁵ Richard Šetena (redaktor Newyorských listů), František Špaček (profesor Ústavu moderních řečí), Vladimír Štrupp (předseda amerického sletového odboru Československé obce sokolské), František Třešňák (redaktor),⁴⁶ Bedřich Vondrák (obchodník), JUDr. Jan Wunsch (vrchní komisař politické správy), Ing. Dr. Vladimír Zafouk (vrchní ministerský komisař Patentního úřadu v Praze), Arnošt Zapletal (ředitel UNRRY v Československu), Antonín Jandáček (lidovecký redaktor tiskového odboru ministerstva informací).⁴⁷ Revizory účtů byli zvoleni Bedřich Jedlička (ředitel Škodových závodů) a Ing. František Musil (vrchní kontrolor Národní banky),⁴⁸ předsedou smírčího soudu PhDr. Antonín Osička (významný anglista).⁴⁹ Vedení svazu tak bylo napříště složeno převážně z národněsocialistických politiků pražského národního výboru, zástupců velvyslanectví USA, funkcionářů UNRRA a dalších hospodářských organizací spolupracujících úzce s americkou ambasádou, Sokolů a jiných subjektů pravidelně komunikujících s americkými krajany.⁵⁰

Svaz výrazně těžil ze svých blízkých styků s americkou ambasádou. Oslav a společenských večírků pořádaných svazem se totiž vedle čelných politiků národněsocialistické, lidové a slovenské demokratické strany účastnili také vedoucí pracovníci velvyslanectví USA, a tyto akce se tak stávaly vhodnou příležitostí pro mnohé české podnikatele k prezentaci jejich obchodních záměrů a k zajištění podpory příslušných činitelů, zejména velvyslance Stein-

⁴⁴ Jindřich Křepelka (nar. 30. 6. 1890, zem. 30. 10. 1964), profesor anorganické chemie.

⁴⁵ František Račanský (nar. 20. 2. 1900, zem. 19. 9. 1988), vystudoval práva na Univerzitě Karlově, od roku 1923 člen ČSNS, od roku 1926 zaměstnancem pražské obce, 1946 jmenován ústředním radou, v únoru 1948 poslán na dovolenou, patřil do okruhu spolupracovníků Milady Horákové uvažujících o možnostech pokračování činnosti národněsocialistické strany, v září 1949 zatčen, při vyšetřování mučen, v červnu 1950 odsouzen ve skupině JUDr. Čupera a spol. za údajnou velezradu a vyzvědačství na k 28 letům odnětí svobody. NA, Státní soud Praha, sp. zn. Or I/1 72/50, Josef Čupera a spol.; Jindra, Martin: Nikdy jsem se nechtěl postavit proti státu a národu: Nástin životního příběhu jednoho z členů národněsocialistické „politické šestky“, JUDr. Františka Račanského. In: Paměť a dějiny 3, č. 1, 2009, s. 30–39; Veber, Václav: Třetí odboj: ČSR v letech 1948–1953. Pardubice 2014, s. 193.

⁴⁶ František Třešňák-Tomeš (nar. 24. 6. 1902), člen KSČ od jejího založení, v letech 1921–1927 učitel na obecné škole, posléze redaktor komunistických časopisů Pravda (1929–1930) a Rudé právo (1930–1936), přítel Závěše Kalandry, vyloučen z KSČ (i ze zaměstnání) pro nesouhlas moskevskými politickými procesy jako údajný trockista v roce 1936, v roce 1937 založil s Kalandrou a Josefem Guttmannem časopis Proletář jako list komunistické opozice, v letech 1937–1943 redaktorem Večerního Českého Slova, v roce 1943 vyloučen z Národního svazu novinářů, od roku 1945 redaktorem národněsocialistického Svobodného Slova, v roce 1947 stal šéfredaktorem národněsocialistického týdeníku Slovo pracujících (zpravodaj závodních organizací ČSNS), po únoru 1948 emigroval do Kanady. NA, ASYN, neuspořádaná část fondu (karton Tr–Tr), osobní spis Františka Třešňáka; NA, ASYN, kart. 16, sign. 821, osobní spis Františka Třešňáka; Rupnik, Jacques: Dějiny Komunistické strany Československa: Od počátků do převzetí moci. Praha 2002, s. 136–140; Pfaff, Ivan: Česká levice proti Moskvě 1936–1938. Praha 1993, s. 16; Bouček, Jaroslav: 27. 6. 1950: Poprava Závěše Kalandry: Česká kulturní avantgarda a KSČ. Praha 2006, s. 99–101; Papežová, Jana: Plout proti proudu... (Publicistika Závěše Kalandry). Červený Kostelec 2012, s. 175–177.

⁴⁷ Antonín Jandáček (nar. 22. 1. 1909), člen ČSL, od roku 1931 redaktor časopisu Třetí generace, od roku 1935 redaktor Lidových listů, v roce 1938 podnikl studijní cestu do USA, po válce redaktor tiskového odboru ministerstva informací, 2. března 1948 emigroval, v nepřítomnosti odsouzen k trestu smrti. NA, ASYN, kart. 8, sign. 1114, osobní spis Antonína Jandáčka; Wilt, Věra Anna: Příběh královny krásy. In: Češi ve světě 2. Praha 2015, s. 44–53.

⁴⁸ František Musil (nar. 14. 2. 1904), vrchní kontrolor Národní banky.

⁴⁹ Antonín Osička (nar. 11. 5. 1888, zem. 19. 6. 1949), významný český anglista, v roce 1919 děkan Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, autor česko-anglického slovníku.

⁵⁰ Z činnosti Svazu přátel USA. In: Americké listy, roč. 1, č. 1 (červenec 1946), s. 11; ABS, sv. 2M 13784, Hlášení ZOB v Praze Západnické kluby z 30. 9. 1946.

hardta.⁵¹ (Ten se občas nechával na akcích svazu zastupovat Walterem Birgem.⁵²) Obchodníkům se tímto způsobem otvírala mimo jiné cesta ke snadšímu vyřizování povolení cestovat do americké okupační zóny v Německu. Hledali touto cestou také vhodné obchodní partnery v USA. Američtí podnikatelé navštěvující Československo totiž byli vyslanectvím odkazování přednostně na Svaz přátel USA a s ním spřízněné kruhy. Členství ve svazu či jeho finanční podpora byly z výše uvedených důvodů výhodnou investicí k posílení společenského kapitálu potenciálních zájemců o mezinárodní obchod se Západem.⁵³

Podle agenturních zpráv Oblastní zpravodajské odbočky (OZO) I Praha⁵⁴ mezi sponzory svazu na konci roku 1946 patřila řada významných podnikatelů a politiků. Obnosy vyšší než 5 000 Kčs pro svaz opatřili údajně například národněsocialističtí předáci Petr Zenk, Prokop Drtina, Jaroslav Stránský a Vladimír Krajina nebo lidovci Jan Šrámek a Adolf Procházka. Mezi sponzory z podnikatelské sféry figurovaly například pojišťovna Slavia, pojišťovna Fénix, Živnostenská banka, lihovary v Kolíně, ledárny v Braníku, hostinský pivovar v Braníku, pražské hotely Palace a Esplanade, pražské jazzové taneční kavárny Vltava⁵⁵ a Atlas či uzeňářská továrna Jindřich Kubias ve Vamberku.⁵⁶

Síť sympatizantů svazu sahala podle informací bezpečnosti do četných úřadů a institucí. Počítali se k nim JUDr. Julius Kordoš, JUDr. Václav Sýkora (oba Kancelář prezidenta republiky),⁵⁷ div. gen. Oldřich Španiel (Vojenská kancelář prezidenta republiky),⁵⁸ brig. gen. Josef Bártík (Odbor politického zpravodajství MV),⁵⁹ JUDr. Eduard Outrata (Hospodářská rada při předsednictvu vlády),⁶⁰ Stanislav Jelínek (ústřední inspektor ministerstva školství),⁶¹ JUDr. Ivo Ducháček (zahraničněpolitický výbor Národního shromáždění),⁶² JUDr. Zdeněk Borkovec (Oblastní kriminální úřadovna v Praze),⁶³ František Ježek (bývalý ministr, Vše-

⁵¹ NA, ÚS NSS, sign. 35-79/8, kart. 40, hlášení ZOB Praha z 28. 6. 1946; ABS, sv. 2M 11007.

⁵² Walter Birge (nar. 21. 5. 1913), v letech 1945-1949 americký diplomat v Praze, pomáhal po únoru 1948 převádět ohrožené jedince přes hranici. Dělo se tak z pověření velvyslance Steinhardta. Lukeš, Igor: Československo nad propastí: Selhání amerických diplomatů a tajných služeb v Praze 1945-1948. Praha 2014, s. 160; Janděčková, Václava: Tři muži proti totalitě: Odbojář Ota Tulačka, pilot RAF Josef Hýbler a americký diplomat Walter Birge v boji s StB. Domažlice 2014, s. 90.

⁵³ NA, ÚS NSS, sign. 35-79/8, kart. 40, agenturní zpráva OZO I Praha o SP USA ze 17. 12. 1946; ABS, sv. 2M 12049; ABS, sv. 2M 11007.

⁵⁴ Jednotlivé OZO podléhaly Zemskému odboru bezpečnosti (ZOB), který byl až do konce roku 1947 paralelní zpravodajskou strukturou nezávislou na Státní bezpečnosti (StB).

⁵⁵ V Revoluční ulici v Praze v paláci Merkur, pověstná jazzovými tanečními večery.

⁵⁶ NA, ÚS NSS, sign. 35-79/8, kart. 40, agenturní zpráva OZO I Praha o SP USA ze 17. 12. 1946; ABS, sv. 2M 12049; ABS, sv. 2M 11007.

⁵⁷ Václav Sýkora (nar. 19. 9. 1909), od roku 1945 člen ČSNS, v letech 1946-1948 osobní tajemník prezidenta Edvarda Beneše, po únoru účastník schůzek tzv. politické šestky ČSNS, v roce 1950 odsouzen v procesu proti JUDr. Čuperovi a spol. k 25 letům odnětí svobody.

⁵⁸ Oldřich Španiel (nar. 11. 2. 1894, zem. 29. 11. 1963), za první světové války důstojníkem československých legií v Rusku, 1939-1944 československý vojenský přidělenec v USA, 1944-1946 přednosta Vojenské kanceláře prezidenta republiky, 1947-1948 zástupce velitele Vojenské oblasti I v Praze.

⁵⁹ Josef Bártík (nar. 30. 6. 1897, zem. 18. 5. 1968), v letech 1945-1946 přednosta Odboru politického zpravodajství ministerstva vnitra, v září 1948 odsouzen k 5 letům odnětí svobody.

⁶⁰ Eduard Outrata (nar. 7. 3. 1898, zem. 8. 6. 1958), v letech 1936-1939 generální ředitel brněnské Zbrojovky, v letech 1940-1942 ministrem exilové vlády v Londýně, v letech 1945-1949 generální tajemník Hospodářské rady při předsednictvu vlády, v letech 1946-1949 místopředseda Ústřední plánovací komise, v roce 1954 odsouzen na 12 let odnětí svobody.

⁶¹ Stanislav Jelínek (nar. 17. 2. 1893), ústřední inspektor ministerstva školství.

⁶² Ivo Ducháček (nar. 27. 2. 1913, zem. 2. 3. 1988), v letech 1945-1948 poslanec za ČSL, v letech 1946-1948 předseda zahraničněpolitického výboru Národního shromáždění, šéfredaktor týdeníku Obzory, v březnu 1948 emigroval, redaktor Hlasu Ameriky.

⁶³ Zdeněk Borkovec (nar. 12. 7. 1905), přednosta Oblastní kriminální úřadovny v Praze, v březnu 1948 účastník vyšetřování smrti Jana Masaryka, jeho bratr Jaroslav Borkovec v roce 1950 odsouzen k trestu smrti v listopadu 1949 za přípravu vojenského převratu.

obecný pensijní ústav),⁶⁴ František Hlaváček (bývalý generální tajemník národní demokratické strany)⁶⁵ a další.⁶⁶ Mezi členy svazu náleželi také například bývalý agrární politik JUDr. Ladislav Feierabend⁶⁷ či pozdější významný spisovatel Josef Škvorecký.⁶⁸

Organizační expanze Svazu přátel USA

Již v září 1945 správní výbor Svazu přátel USA schválil vznik prvních poboček.⁶⁹ Při budování organizační sítě svaz využíval dobré kontakty s PhMr. Eduardem Olivou,⁷⁰ předsedou Ústředí svazů české katolické charity v Čechách a na Moravě.⁷¹ Expozitury svazu v regionech proto s pobočkami Charity úzce spolupracovaly.⁷² Svaz se také těšil podpoře Československého ústavu zahraničního, který se již od meziválečného období věnoval udržování styků s americkými krajany.⁷³ Zahraniční ústav společně se Svazem přátel USA spoluorganizoval některé pražské veřejné oslavy. Podobná kooperace fungovala také s americkým sletovým odborem Československé obce sokolské, jehož předseda Vladimír Štruppel byl dokonce členem správního výboru Svazu přátel USA. Československá obec sokolská se svazem úzce spolupracovala při přípravě některých významných projektů, včetně snah o znovuvybudování sochy Wilsona před Wilsonovým nádražím v Praze či přípravy mohutného zájezdu amerických krajanů na všesokolský slet v roce 1948.⁷⁴

Z politických stran se svazem spolupracovali ve zvýšené míře zejména funkcionáři národněsocialistické strany. Do svazu však ve specifickém poválečném prostředí jednotné Národní fronty vstupovali též představitelé jiných politických stran včetně komunistů. V Mladé Boleslavi byly například ve správním výboru pobočky svazu zastoupeny všechny čtyři politické strany a také okresní odborová rada.⁷⁵ Rovněž ustavující schůze pobočky svazu v Klatovech v říjnu 1946 se účastnili zástupci všech politických stran.⁷⁶ V některých místech, například v Přešticích, dokonce místní organizace komunistické strany vstoupila do svazu jako kolektivní člen.⁷⁷ V jiných lokalitách, například v Čelákovcích, pronesli při zakládání

⁶⁴ František Ježek (nar. 6. 9. 1890, zem. 29. 11. 1969), v letech 1933–1935 místopředseda národní demokratické strany, v roce 1938 postupně ministrem bez portfeje a ministrem zdravotnictví a tělesné výchovy, od roku 1939 ředitel Všeobecného penzijního ústavu.

⁶⁵ František Hlaváček (nar. 26. 11. 1878, zem. 15. 10. 1974), v letech 1925–1931 generální tajemník národní demokratické strany.

⁶⁶ NA, ÚS NSS, sign. 35-79/8, kart. 40, agenturní zpráva OZO I Praha o SP USA ze 17. 12. 1946; ABS, sv. 2M 12049; ABS, sv. 2M 11007.

⁶⁷ Ladislav Karel Feierabend (nar. 14. 6. 1891, zem. 15. 8. 1969), agrární politik, od roku 1930 vrchní ředitel Kooperativy (ústřední hospodářských družstev při agrární straně) a předsedou Plodinové burzy. V letech 1938–1940 ministr zemědělství ve vládách druhé republiky a protektorátu, v letech 1941–1945 ministr financí londýnské exilové vlády, v roce 1945 vstoupil do ČSNS, po únoru 1948 emigroval. NA, SPUSA, kart. 20, matrika členů.

⁶⁸ Josef Škvorecký (nar. 27. 9. 1924, zem. 3. 1. 2012), od roku 1953 redaktor angloamerické redakce Státního nakladatelství krásné literatury a umění, v roce 1969 emigroval do USA, v roce 1971 založil v Torontu vydavatelství '68 Publishers. NA, SPUSA, kart. 4, přihláška Josefa Škvoreckého.

⁶⁹ NA, fond Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti, sign. 2038/45, kart. 1640, oznámení SP USA zaslané ZNV v Praze 20. 12. 1945; Tamtéž, oznámení SP USA zaslané ZNV v Praze 14. 2. 1946.

⁷⁰ Eduard Oliva (nar. 19. 7. 1905, zem. 18. 11. 1972), v letech 1945–1949 předseda a ředitel Ústředí svazů české katolické charity v Čechách a na Moravě, po únoru 1948 člen KSČ, funkcionář Mírového hnutí katolického duchovenstva.

⁷¹ AHMP, SK, sign. II/802 Říšské ústředí svazů charity milosrdné lásky v ČSR, pozdější Česká katolická charita.

⁷² NA, ÚS NSS, sign. 35-79/8, kart. 40, agenturní zpráva OZO I Praha o SP USA ze 17. 12. 1946; ABS, sv. 2M 12049; ABS, sv. 2M 11007.

⁷³ AHMP, SK, sign. XXII/1625 Československý ústav zahraniční. NA, fond Československý ústav zahraniční, II.

⁷⁴ Byl jsem mezi krajany. In: Americké listy, roč. 1, č. 11 (5. 12. 1946), s. 3.

⁷⁵ ABS, sv. 305-141-7, hlášení ZOB v Praze z 14. 2. 1947.

⁷⁶ ABS, sv. 305-641-1, hlášení ZOB v Praze 18. 2. 1947.

⁷⁷ Stránka Svazu přátel USA. In: Americké listy, roč. 2, č. 12 (20. 6. 1947), s. 11.

poboček Svazu přátel USA pozdravné proslovy představitelů Svazu přátel SSSR.⁷⁸ Ve spolicích podporujících kulturní styky se Západem se tedy v letech 1945–1948 sdružovaly osoby z rozdílných výseků politického spektra – od někdejších příslušníků zakázaných meziválečných „pravicových“ stran, přes národní socialisty a lidovce až po bývalé meziválečné trockisty a aktuální poválečné komunisty.

Na řadě míst narážel Svaz přátel USA při zakládání svých expozitur na fungující pobočky Amerického ústavu, což výrazně brzdilo jeho rozšiřování, nebo mu vůbec zabránilo se v dané lokalitě prosadit. To byl problém zejména větších měst.⁷⁹ V některých lokalitách, například v Plzni či Prostějově, se situace postupně zlepšila a nábor nakonec zesílil. V jiných místech se tempo růstu příliš nezvýšilo a svaz musel vyjednávat o sloučení s Americkým ústavem. Odmítnut byl například po dlouhých jednáních v prosinci 1947 v Brně.⁸⁰ A v dalších lokalitách se svaz téměř vůbec neprosadil, například v Moravské Ostravě či Pardubicích.⁸¹ Přestože Americký ústav nevznikl původně za účelem vytvoření masové organizace, poválečná společenská atmosféra vedla k jeho částečnému zmasovění a učinila z obou organizací konkurenty.

Oba spolky se od sebe lišily mimo jiné tím, do jaké míry provozovaly pouze kulturní činnost a do jaké měly také politizující tendence. Po této linii docházelo nezdárně dokonce ke štěpení poboček svazu, například v Brně.⁸² Více nakročeno k politické aktivitě měl už díky svému masově pojímanému členství zpočátku Svaz přátel USA, ale také on, jak ještě uvidíme, se v letech 1946–1948 usilovně vyhýbal otevřeným politickým projevům. V lokálních podmínkách navíc mohly postoje poboček obou spolků v některých regionech splývat či být zrcadlově převrácené vůči situaci v ústředí. Záleželo do značné míry na konkrétních osobách, jejich vzájemných vztazích a tradicích místní komunity. Americký ústav totiž leckde lákal spíše starší etablované prvorepublikové elity, zatímco Svaz přátel USA naopak nové protagonisty Národní fronty. Jinou demarkační linií byly též finanční možnosti členů, protože Svaz přátel USA oproti Americkému ústavu kladl na své členy výrazně menší nároky. Situaci činila nepřehlednou rovněž skutečnost, že členské základny obou spolků se mnohde prolínaly.

Do soupeření jednotlivých spolků o přízeň stoupenců anglofonní kultury navíc zasahovaly v některých městech také pobočky Anglického klubu. Spory přerůstaly mnohdy únosnou mez a transformovaly se do podoby osobních nevrzajivosti mezi vedoucími funkcionáři daných spolků. V takových případech pomáhal konflikty mírnit sám velvyslanec Laurence Steinhardt, jehož autoritou se všechny spolky tohoto druhu snažily zaštitovat. Osobně se angažoval například v urovnání sporu mezi Americkým ústavem a Britským institutem v Pardubicích. „Mezi vedoucími funkcionáři těchto spolků docházelo k vzájemným nesrovnalostem a títo se mezi sebou vůbec nesnášeli. Spory vyvrcholily natolik, že konečné řešení bylo prováděno na americkém velvyslanectví v Praze, kde došlo k dohodě a bylo docíleno spojení obou spolků v Anglo-americký ústav se sídlem v Pardubicích.“⁸³ Ke spojení Amerického ústavu s organizacemi zaměřenými na rozvoj kulturních vtažů k Velké Británii docházelo poměrně často i v dalších regionech, kde nezdárně vznikaly společné anglo-americké kluby (například Kolín, Pardubice, Turnov). Jeden z nejsilnějších klubů působil v Brně, kde zahrnoval 700 členů.⁸⁴ Oproti Americkému ústavu Svaz přátel USA obvykle nenavazoval s britskými kluby tak těsnou spolupráci.

⁷⁸ ABS, sv. 305-842-1, agenturní zpráva z 1. 5. 1948.

⁷⁹ Stránka Svazu přátel USA. In: Americké listy, roč. 2, č. 22 (5. 11. 1947), s. 2.

⁸⁰ ABS, sv. 305-679-1, zpráva Oblastní úřadovny StB Brno z 15. 7. 1948.

⁸¹ ABS, sv. 305-141-7, hlášení ZOB v Praze z 14. 2. 1947.

⁸² ABS, sv. 305-660-3, agenturní zpráva o situaci v Brně z roku 1948.

⁸³ ABS, sv. 305-679-1, agenturní zpráva z 21. 6. 1948.

⁸⁴ ABS, sv. 305-660-3, agenturní zpráva o situaci v Brně z roku 1948.

Přes výše popsané napětí si vedení Svazu přátel USA bylo vědomo toho, že základna sympatizantů americké kultury je v některých městech poměrně úzká, a proto se snažilo udržovat s vedením Amerického ústavu v Praze korektní vztahy. Vyčítalo mu naopak to, že ústav pořádá své akce často separátně, čímž se síla amerických příznivců třští. Samo také vyzývalo opakovaně své pobočky k ochotné spolupráci s Americkým ústavem. Společně měly být všude pořádány například oslavy amerického Dne nezávislosti v červenci 1947.⁸⁵ Již skutečnost, že podobné výzvy musely být opakovány, však naznačuje, že situace v regionech nebyla vždy jednoduchá.

Do Svazu přátel USA se v celostátním měřítku přihlásilo do února 1948 přibližně 20 000 osob.⁸⁶ V Praze sdružoval svaz nejméně 4 936 osob.⁸⁷ Nejsilnější pobočky fungovaly ve velkých městech na územích osvobozených dříve americkou armádou. V Českých Budějovicích a Plzni evidovaly expozitury svazu 850 respektive 709 členů.⁸⁸ Síť poboček byla nejhustší v západních, jižních, středních a severozápadních Čechách. Těmto obecnějším trendům se vymykala pouze výjimečně aktivní expozitura v Prostějově. Dochovaly se informace o počtu členů v těchto pobočkách: Prostějov (600), Teplíc-Sanov (350), Brno (315), Karlovy Vary (300), Čelákovice (200), Přeštice (190), Chomutov (160), Domažlice (150), Jablonec nad Nisou (150), Český Krumlov (120), Klatovy (120), Pelhřimov (100), Mšeno (81), Zeleneč (65), Tábor (64), Cheb (62), Benešov (50), Horažďovice (50), Písek (50), Žatec (50), Aš (48), Falknov nad Ohří (46), Hořice (21), Lysá nad Labem (20) a Mladá Boleslav (7). V některých případech uváděly zprávy odhadovaný počet přihlášených osob, nikoli počet řádně registrovaných a placících členů.

Dále existovaly (přinejmenším formálně) tyto pobočky s bližší neurčeným počtem členů: Beroun, Brandýs nad Labem, Břežnice, Čáslav, Česká Kamenice, Česká Lípa, Český Brod, Děčín, Duchcov, Dvůr Králové, Horní Litvínov, Hořovice, Chrudim, Jaroměř, Jihlava, Jilemnice, Kolín, Kralupy nad Vltavou, Kroměříž, Kutná Hora, Liberec, Líně, Litoměřice, Lomnice nad Popelkou, Mariánské Lázně, Mělník, Mnichovo Hradiště, Náchod, Nýrsko, Olomouc, Polička, Příbram, Rychnov nad Kněžnou, Říčany, Semily, Slaný, Soběslav, Strakonice, Suchdol, Šluknov, Trutnov, Třeboň, Týnec nad Labem, Týniště nad Orlicí, Ústí nad Labem, Zbraslav a Zdice.⁸⁹

Svaz nebyl jen českým specifíkem, ale postupně expandoval též na Moravu. Valná hromada svazu se za tím účelem 19. října 1946 usnesla zobecnit název spolku na *Svaz přátel USA*, čímž byl vytvořen prostor pro vznik zvláštního ústředí pro Moravu se sídlem v Brně, které neslo název *Svaz přátel USA na Moravě*.⁹⁰ Brněnská pobočka svazu vznikla na podzim 1945. Od října 1946 pak přebírala roli ústředí pro Moravu. Proponenty svazu na Moravě byli JUDr. Rudolf Tereba (advokát)⁹¹ a Jindřich Kumpošt (student techniky). Na valné hromadě 20. února 1947 byl posléze zvolen správní výbor ve složení předseda Ing. Viktor Žák (ředitel Západomoravských elektráren), místopředsedové MUDr. František Hanák (primář)

⁸⁵ Stránka Svazu přátel USA. In: Americké listy, roč. 2, č. 11 (5. 6. 1947), s. 11.

⁸⁶ ABS, sv. 305-679-1, zpráva Oblastní úřadovny StB Brno z 15. 7. 1948.

⁸⁷ ABS, sv. 302-148-6, seznam členů SP USA v Praze z roku 1948.

⁸⁸ Počty členů z obou nejsilnějších poboček zahrnovaly i osoby z obcí v jejich okolí. ABS, sv. 305-141-7, hlášení ZOB v Praze z 14. 2. 1947.

⁸⁹ ABS, sv. 302-148-3, soubor agenturních hlášení o sledovaných spolcích z 29. 12. 1947; ABS, sv. 302-148-5, soubor agenturních hlášení o sledovaných spolcích z 1947; NA, f. Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti, sign. 2038/45, kart. 1640, oznámení SP USA zaslané ZNV v Praze 20. 12. 1945; Tamtéž, oznámení SP USA zaslané ZNV v Praze 14. 2. 1946; Svaz přátel USA. In: Americké listy, roč. 1, č. 4 (20. 8. 1946), s. 13.

⁹⁰ AHMP, SK, sign. XXII/2995 Svaz přátel USA, výměr ZNV v Praze z 18. 9. 1945, stanovy z 19. 10. 1946, vzaté na vědomí ministerstvem vnitra 3. 12. 1946; Svaz přátel USA. In: Americké listy, roč. 1, č. 10 (20. 11. 1946), s. 13.

⁹¹ Rudolf Tereba (nar. 17. 6. 1906).

a JUDr. Rudolf Tereba, jednatelé Richard Zanáška (úředník Ústředního národního výboru zemského hlavního města Brna)⁹² a Jindřich Kumpošt (studující).⁹³

Koncem roku 1947 již svaz uvažoval též o rozšíření své organizační sítě na Slovensko a pokoušel se sjednat si za tím účelem podporu předsedy Demokratické strany Jozefa Lettricha.⁹⁴ V Bratislavě mělo vzniknout samostatné ústředí, jehož zástupci by se stali členy pražské centrály. Tyto snahy, které si vyžádaly opětovnou změnu stanov,⁹⁵ nebyly však do února 1948 završeny.⁹⁶

Dne 2. května 1947 bylo na valné hromadě svazu v Praze ve velkém sále Plodinové burzy zvoleno nové vedení svazu. Předsedkyní se stala opět Růžena Pelantová (náměstkyně primátora hlavního města Prahy), místopředsedou JUDr. Jiří Chvojka (advokát), druhým místopředsedou JUDr. Jaroslav Husník (advokát), jednatelem Antonín Jandáček (redaktor tiskového odboru ministerstva informací), druhým jednatelem JUDr. František Račanský (šéf presidia hlavního města Prahy), intendantem Ing. František Musil (vrchní kontrolor Národní banky) a pokladníkem Jaroslav Kubricht (úředník pojišťovny).⁹⁷ Členy výboru byli dále zvoleni Zdeněk Bauer (úředník Škodových závodů), Vlasta Vrázová (ředitelka American Relief for Czechoslovakia),⁹⁸ Arnošt Zapletal (ředitel UNRRA v Československu), plk. Charles Katek (vojenský atašé velvyslanectví USA),⁹⁹ Bedřich Jedlička (ředitel Škodových závodů), Dr. František Stein (úředník velvyslanectví USA), Dr. J. Frank Lewand (kulturní atašé velvyslanectví USA), Ing. Jan Ettl, František Bunda, Vladimír Mayer (tajemník Svazu přátel USA, bankovní jednatel Živnobanky).¹⁰⁰

Proti platnosti volby v květnu 1947 podal stížnost někdejší místopředseda svazu František Špaček, jenž se dostal do ostrého sporu s vedením svazu, protože svaz odmítl užívat jeho učebnici angličtiny ve svých jazykových kurzech,¹⁰¹ čímž se cítil být Špaček krácen na očekávaném finančním zisku. Učebnice byla totiž psána na zakázku pro svaz.¹⁰² Stížnost na průběh valné hromady František Špaček stáhl až v srpnu 1948.¹⁰³ Během roku 1947 se však uvnitř svazu ozývaly i další kritické hlasy zaměřené proti stávajícímu vedení spolku. K opo-
nentům ústředí patřili například zástupci poboček z Českých Budějovic a Čelákovic, kteří

⁹² Richard Zanáška (nar. 10. 8. 1884).

⁹³ ABS, sv. 305-679-1, zpráva Oblastní úřadovny StB Brno z 15. 7. 1948.

⁹⁴ Josef Lettrich (nar. 17. 6. 1905, zem. 29. 11. 1969), v letech 1945-1948 předseda slovenské Demokratické strany a předseda Slovenské národní rady, v březnu 1948 emigroval, byl místopředsedou Rady svobodného Československa.

⁹⁵ AHMP, SK, sign. XXII/2995 Svaz přátel USA, výměr ZNV v Praze z 18. 9. 1945, stanov v z 2. 5. 1947, vzaté na vědomí ministerstvem vnitř 17. 11. 1947.

⁹⁶ Stránka Svazu přátel USA. In: Americké listy, roč. 2, číslo 13 (5. 7. 1947), s. 11.

⁹⁷ AHMP, SK, sign. XXII/2995 Svaz přátel USA, oznámení SP USA Ředitelství Národní bezpečnosti v Praze z 15. 5. 1947.

⁹⁸ Vlasta Adele Vrázová (nar. 18. 6. 1900, zem. 22. 8. 1989), jejím otcem byl cestovatel Enrique Stanko Vráz, spolu s Alicí Masarykovou organizovala za války v USA československou pobočku Červeného kříže, po válce ředitelkou humanitární organizace American Relief for Czechoslovakia, za humanitární pomoc dovezenou z USA dostala v roce 1947 Řád Bílého lva, v dubnu 1949 zatčena a vyšetřována pro údajnou špionáž, propuštěna na diplomatický nátlak USA a vypovězena z Československa, působila v Radě svobodného Československa. NA, f. Policiejni ředitelství Praha, sign. V 5776/17 ai 41. 1947. Nekola, Martin: Vlasta Vrázová: Výjimečná žena čechoamerické komunity. Dějiny a současnost č. 1, 2016, s. 39–41.

⁹⁹ Charles Katek (nar. 31. 10. 1910), Čechoameričan, pracovník americké zpravodajské služby OSS (Office of Strategic Services), od roku 1945 vedoucí americké vojenské mise v Praze, později vojenský atašé velvyslanectví USA, v březnu 1948 odvolán z Československa, v Německu organizoval v letech 1948–1954 československý zahraniční odboj vedený CIC.

¹⁰⁰ Vladimír Mayer (nar. 18. 10. 1893), bankovní jednatel v Živnobance, od března 1947 tajemníkem SP USA.

¹⁰¹ Špaček, František: Vzorová anglická cvičebnice pro každého ve 40 cvičeních. Praha 1946.

¹⁰² NA, SPUSA, kart. 22, svědecký zápis z 15. 12. 1945.

¹⁰³ AHMP, SK, sign. XXII/2995 Svaz přátel USA, korespondence s Františkem Špačkem z 1948.

hovořili o ztrátě důvěry ze strany americké ambasády.¹⁰⁴ Vnitřní život svazu tedy nebyl zcela jednotný a nehybný.

Nezbytnou podmínkou organizační expanze svazu byly svazové místnosti. Spolky vznikající po druhé světové válce si zpravidla, v realitě bytové nouze, velice obtížně zajišťovaly vhodné prostory pro svoji činnost (kanceláře, schůzové sály, redakční místnosti). Tato těžkost čelil zpočátku rovněž Svaz přátel USA, který nejprve provizorně působil v prostorách hotelu Atlas. Na počátku roku 1946 si pak našel sídlo v paláci Platýz, v Národní třídě č. 37.¹⁰⁵ Na konci roku 1946 posléze přesídlil do místnosti bývalé kavárny Lloyd, v ulici Na Příkopě č. 29.¹⁰⁶ Od dubna 1947 úřadoval z budovy Plodinové burzy v Senovážné ulici č. 1.¹⁰⁷ Redakce svazového časopisu *Americké listy* sídlila nejprve v paláci Černá růže Na Příkopě č. 12. Na jaře 1947 pak pracovala ve Vodičkově ulici č. 41.¹⁰⁸ Definitivní prostory svaz získal až v červenci 1947, kdy se rada Ústředního národního výboru hlavního města Prahy usnesla pronajmout Svazu přátel USA pro redakci časopisu *Americké listy* prostory v prvním patře domu v Pařížské třídě 13. (Zároveň rada recipročně vyčlenila též prostory Svazu přátel SSSR pro jeho časopis *Svět Sovětů*.)¹⁰⁹ V těchto prostorách pak sídlil Svaz přátel USA až do své likvidace.¹¹⁰

Činnost Svazu přátel USA

Činnost svazu se postupně rozrůstala do takové šíře, že se členové začali sdružovat v různé samostatně pracující specializované sekce. Vznikla tak sekce obchodní a průmyslová, architektonická, literární a knihovnická, technická, nábožensko-filosofická či sekce pro styky s americkými Čechy a Slováky. Aktivní byl zejména společenský odbor svazu, který organizoval řadu komorních i reprezentačních podniků.¹¹¹

Po celém území republiky svaz pořádal přednášky o Česích v Americe obsazené referenty se zkušenostmi s životem v USA. Hojně přednášeli zejména funkcionáři svazu Vlasta Vrázová, Růžena Pelantová a Antonín Jandáček nebo významní hosté jako například Karel Prchala (předseda Americké obce sokolské).¹¹²

Velice populární byly též taneční zábavy, reprezentační plesy a zahradní slavnosti pořádané svazem.¹¹³ Dne 26. června 1946 se například konala ve Valdštejnské zahradě Garden Party Svazu přátel USA pod záštitou amerického velvyslance Laurence Steinhardta. Účastnili se jí například ministři Jaroslav Stránský, Hubert Ripka a Adolf Procházka, zástupci zahraničních úřadů i zahraniční novináři. Vrcholem programu byla luxusní módní přehlídka.¹¹⁴

Svaz pořádal pro své členy od ledna 1946 také kurzy angličtiny ve spolupráci s Ústavem moderních řečí. Konaly se každý den v budově Masarykova I. státního reálného gymnázia v Křemencově ulici v odpoledních a večerních hodinách kromě soboty.¹¹⁵ Vedení svazu požádalo v roce 1945 profesora Ústavu moderních řečí Františka Špačka, aby pro potřeby těchto kurzů sestavil učebnici anglického jazyka. Vedle toho svaz zprostředkoval studen-

¹⁰⁴ ABS, sv. 305-842-1, agenturní zpráva z 1. 5. 1948.

¹⁰⁵ NA, SPUSA, kart. 22, adresy dokumentů.

¹⁰⁶ NA, ÚS NSS, sign. 35-79/8, kart. 40, agenturní zpráva OZO I Praha o SP USA ze 17. 12. 1946; ABS, sv. 2M 12049; ABS, sv. 2M 11007.

¹⁰⁷ NA, SPUSA, kart. 16, adresy dokumentů.

¹⁰⁸ NA, SPUSA, kart. 22, dopis primátora Václava Vacka Růženě Pelantové z 19. 7. 1947.

¹⁰⁹ NA, SPUSA, kart. 22, dopis primátora Václava Vacka Růženě Pelantové z 19. 7. 1947.

¹¹⁰ NA, SPUSA, kart. 21, adresy dokumentů.

¹¹¹ Z činnosti Svazu přátel USA. In: *Americké listy*, roč. 1, č. 1 (červenec 1946), s. 11.

¹¹² Z činnosti Svazu přátel USA. In: *Americké listy*, roč. 1, č. 1 (červenec 1946), s. 11.

¹¹³ NA, ÚS NSS, sign. 35-79/8, kart. 40, agenturní zpráva OZO I Praha o SP USA ze 17. 12. 1946; ABS, sv. 2M 12049; ABS, sv. 2M 11007.

¹¹⁴ NA, ÚS NSS, sign. 35-79/8, kart. 40, hlášení ZOB Praha z 28. 6. 1946; ABS, sv. 2M 11007; Zahradní slavnost se vydala. In: *Svobodné slovo*, roč. 2, č. 147 (28. 6. 1946), s. 5.

¹¹⁵ NA, SPUSA, kart. 22, inzerát do novin 17. 1. 1946.

tům adresy pro dopisování se zahraničními studenty v angličtině. Opatřoval je prostřednictvím Československého ústředí pro mezinárodní žákovskou korespondenci, jež zahájilo činnost 1. dubna 1947. Zájem byl obrovský, do konce června 1947 se přihlásilo 1 841 studentů, z nichž ústředí stačilo zprostředkovat dopisování v 392 případech. Organizace spolupracovala s kanceláři ve Francii, Anglii, Skotsku, USA, Dánsku, Nizozemí a Kanadě.¹¹⁶

Svaz také zajišťoval svým pobočkám možnost půjčovat si zdarma americké šestnáctimilimetrové filmy, fotografie a další propagační materiál od Americké informační služby.¹¹⁷ Literaturu svazu podobným způsobem dodával pražský English Institute.¹¹⁸ Svaz také založil vlastní edici překladů knih amerických spisovatelů.¹¹⁹ Podobné aktivity probíhaly ve všech regionech, mimořádně aktivní pobočka v Českých Budějovicích například provozovala Americkou čítárnu a klubovnu v hotelu Slunce na Masarykově náměstí.¹²⁰

Jednou z každoročních příležitostí k propagaci československo-amerických vztahů bylo výročí úmrtí amerického prezidenta Franklina Delano Roosevelta 12. dubna. V roce 1946 se však Rooseveltova tryzna v Praze odehrála ještě bez Svazu přátel USA, pod patronátem Amerického ústavu v Československu a hlavního města Prahy. Program tryzny byl zahájen dopoledním slavnostním zasedáním Národního shromáždění. Následoval vzpomínkový večer, kterého se účastnil prezident Edvard Beneš a členové vlády. Zazněla Smetanova symfonická báseň Vyšehrad, projevy přednesli primátor Petr Zenkl, velvyslanec Laurence Steinhardt, ministr zahraničí Jan Masaryk, americký prokurátor v Norimberku Robert Jackson a předseda Amerického ústavu v Československu prof. PhDr. Jan Blahoslav Kozák.¹²¹

O rok později již Svaz přátel USA promlouval výrazně do podoby těchto oslav. Dne 11. dubna 1947 se v předvečer výročí úmrtí F. D. Roosevelta konala v Obecním domě mimořádná schůze pléna Ústředního národního výboru hlavního města Prahy, na níž bylo velvalem americkému prezidentovi uděleno čestné občanství. Slavnostní schůze se účastnili velvyslanec Laurence Steinhardt, předseda Národního shromáždění Josef David, kardinál ThDr. Josef Beran či místopředsedové vlády Petr Zenkl, Zdeněk Fierlinger a Ján Ursíny. Projevy přednesli náměstkyně primátora (a předsedkyně Svazu přátel USA) Růžena Pelantová,¹²² národněsocialistický propagační referent národního výboru Josef Vondráček a velvyslanec Laurence Steinhardt. Na závěr Česká filharmonie provedla pod taktovkou Rafaela Kubelíka symfonii Antonína Dvořáka Z nového světa symbolizující vztahy mezi oběma národy.¹²³ Následující den proběhl slavnostní ceremoniál přejmenování Bučkovy ulice v Praze XIX na Rooseveltovu třídu, kde promluvil národněsocialistický člen výboru Ústředního národního výboru hlavního města Prahy (a předseda Amerického ústavu v Československu) prof. PhDr. Jan Blahoslav Kozák.¹²⁴

¹¹⁶ NA, SPUSA, kart. 18, zpráva o činnosti Československého ústředí pro mezinárodní žákovskou korespondenci z 1. 9. 1947.

¹¹⁷ NA, SPUSA, kart. 21, seznam filmů k zapůjčení 1947; Stránka Svazu přátel USA. In: Americké listy, roč. 2, č. 14 (5. 8. 1947), s. 11.

¹¹⁸ NA, ÚS NSS, sign. 35-79/8, kart. 40, agenturní zpráva OZO I Praha o SP USA ze 17. 12. 1946; ABS, sv. 2M 12049; ABS, sv. 2M 11007.

¹¹⁹ Edice Svazu přátel USA. In: Americké listy, roč. 1, č. 8 (20. 10. 1946), s. 6.

¹²⁰ NA, SPUSA, kart. 22, pozvánka 1948; ABS, sv. 302-148-5, pozvánka 1948.

¹²¹ Trvalá památka Franklina D. Roosevelta. In: Svobodné slovo, roč. 2, č. 88 (13. 4. 1946), s. 1; Tryzna za F. D. Roosevelta. In: Svobodné slovo, roč. 2, č. 88 (13. 4. 1946), s. 2.

¹²² Komunistický primátor Václav Vacek byl právě na služební cestě ve Švýcarsku.

¹²³ AHMP, fond Magistrát hlavního města Prahy, zápis ze zasedání pléna ÚNV hlavního města Prahy ze 4. 11. 1947; Pocta F. D. Rooseveltovi. In: Svobodné slovo, roč. 3, č. 86 (12. 4. 1947), s. 3; Franklin Delano Roosevelt velký přítel našeho státu čestným občanem hlavního města republiky. In: Americké listy, roč. 2, č. 8 (20. 4. 1947), s. 2-3.

¹²⁴ AHMP, Magistrát hlavního města Prahy, zápis ze zasedání pléna ÚNV hlavního města Prahy ze 4. 11. 1947.

Velkou příležitostí k prezentování československo-americké kulturní vzájemnosti byly rovněž každoroční pražské oslavy amerického Dne nezávislosti 4. července.¹²⁵ V roce 1946 se ustavil společný přípravný výbor složený ze zástupců Svazu přátel USA, Amerického ústavu v Československu, amerického sletového výboru Československé obce sokolské, Československého ústavu zahraničního, Svazu brannosti a hlavního města Prahy. Ten pak pořádal společné oslavy v letech 1946 i 1947. Vrcholem těchto aktivit měla být obnova pomníku Woodrowa Wilsona, který stával v letech 1928–1941 před budovou Wilsonova nádraží. Původní pomník vytvořil architekt Bohumil Hübschmann a sochař Albin Polášek. Jeho výstavbu financovaly americké krajské organizace. Po vstupu USA do druhé světové války padla však socha za oběť plošnému odstraňování připomínek Spojených států amerických z veřejných prostranství. V nočních hodinách 12. prosince 1941 byl pomník stržen z rozkazu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha za osobní účasti K. H. Franka.¹²⁶ Na místo nacisté umístili nápis „Zde stál pomník presidenta Wilsona, největšího nepřítele evropských národů“.¹²⁷

Pomník nebylo možno po válce okamžitě obnovit, a proto došlo při oslavách v roce 1946 pouze k umístění pamětní desky. Přípravný výbor nechal zhotovit návrh úpravy místa pro pamětní desku od architekta Vlastislava Hofmana¹²⁸ za 5 000 Kčs.¹²⁹ Na desce byl vedle připomínky zbořeného pomníku uveden citát Wilsonova projevu „Svět musí být uchován pro demokracii“.¹³⁰ S obnovou pomníku se počítalo v nejbližších letech, nejpozději pro všesokolský slet v roce 1948. Nakonec však byla socha znovu odhalena až 5. října 2011.¹³¹

Samotná oslava v roce 1946 začala v 9:00 hod. Průvod se seřadil v Bredovské ulici (pozdější ulice Politických vězňů), odkud nastoupil Washingtonovou třídou před Wilsonovo nádraží, kde byla odhalena deska na základním kameni pro nový Wilsonův pomník. Oslavy se účastnila čestná rota československé armády s praporem a hudbou, jež zahrála pochod Josefa Suka V nový život. Projev přednesli ministr zahraničí Jan Masaryk, náměstkyně pražského primátora Růžena Pelantová, propagační referent Ústředního národního výboru hlavního města Prahy Josef Vondráček a zástupce amerického velvyslance John H. Bruins.¹³² Reprezentanti zúčastněných spolků poté položili k základnímu kameni věnce a vyslechli americkou a československou hymnu. Oslavy se účastnilo přibližně 2 000 osob.¹³³

Po skončení slavnosti v 9:40 hod. vykročil průvod přes Hooverovu třídu, Václavské náměstí, třídu 28. října a Národní třídu na Masarykovo nábřeží. V čele průvodu byly nesený americká a československá vlajka. Na Masarykově nábřeží publikum čítající asi 1 000 osob bylo svědky vyvěšení americké vlajky na Petřínské baště a vyslechlo mezi 10:45 a 12:30 hod.

¹²⁵ Svátek připomíná výročí přijetí Deklarace nezávislosti Spojených států amerických v roce 1776.

¹²⁶ AHMP, Magistrát hlavního města Prahy, stavební odbor ÚNV hlavního města Prahy, inv. č. 981, pomník Woodrowa Wilsona.

¹²⁷ Jak byl odstraněn Wilsonův pomník. In: Svobodné slovo, roč. 2, č. 158 (14. 7. 1946), s. 3.

¹²⁸ Vlastislav Hofman (nar. 6. 2. 1884, zem. 28. 8. 1964), známý architekt a scénograf.

¹²⁹ Platbu slíbeného honoráře však ještě v únoru 1948 musel Hofman urgovat. NA, SPUSA, kart. 22, korespondence SP USA s Vlastislavem Hofmanem z 1948.

¹³⁰ Pražské oslavy svátku americké nezávislosti. In: Americké listy, roč. 1, č. 1 (červenec 1946), s. 11.

¹³¹ Stalo se tak za účasti bývalého prezidenta republiky Václava Havla, bývalé americké ministryně zahraničí Madeleine Albrightové, tehdejšího prezidenta republiky Václava Klause, arcibiskupa Dominika Duky a pražského primátora Bohuslava Svobody. Jednalo se o repliku původní sochy. Pomník byl financován krajskou organizací Američtí přátelé České republiky. Sochu od roku 2008 připravoval sochařský tým Václava Frýdeckého, Michala Blažka a Daniela Talavry. Socha musela být umístěna na jiném než původním místě, protože v letech 1972–1979 byla k nádraží přistavena nová hala.

¹³² John Herman Bruins (nar. 5. 5. 1896, zem. 26. 12. 1954), americký diplomat, v letech 1945–1948 zástupce amerického velvyslance v Československu.

¹³³ AHMP, SK, sign. XXII/2995 Svaz přátel USA, žádost SP USA o povolení veřejné manifestace zasláná Ředitelství národní bezpečnosti v Praze 26. 6. 1946; Spolupráce s USA i v budoucnu. In: Svobodné slovo, roč. 2, č. 152 (5. 7. 1946), s. 2.

koncert hudby Svazu brannosti. Večer pak následovala garden party v Lobkovické zahradě.¹³⁴ Přestože tato červencová slavnost představovala patrně vůbec největší a nejokázalejší pražskou akci organizovanou Svazem přátel USA za celou dobu jeho existence, v porovnání s jinými pražskými veřejnými manifestacemi let 1945–1948 pořádanými jinými spolky šlo spíše o drobnou událost rezonující pouze u velmi úzce vymezeného publika. Slavnost se tak nestala manifestací celonárodní vděčnosti Spojeným státům americkým.

Další oslava amerického Dne nezávislosti se odehrála v červenci 1947. Před Wilsonovým nádražím se tehdy shromáždily vojenské, sokolské, legionářské a skautské útvary. Slavnosti se účastnil vedle místopředsedů vlády Petra Zenkla a Jána Ursínyho, též komunistický pražský primátor Václav Vacek. U základního kamene Wilsonova pomníku přednesli projev předsedkyně Svazu přátel USA Růžena Pelantová, předseda Národního shromáždění Josef David a velvyslanec USA Laurence Steinhardt. Podobně jako předchozího roku následoval po položení věnců a hymnách obou států průvod na Masarykovo nábřeží, kde promluvil ministr zahraničí Jan Masaryk. Den byl pak tradičně zakončen zahradní slavností ve Valdštejnské zahradě. V roce 1947 se však již program neobešel bez drobného incidentu. Část přítomných studentů si totiž stěžovala na chování příslušníků SNB, kteří údajně záměrně zdrželi skupinu asi tří set diváků, aby se nemohla včas připojit k průvodu.¹³⁵

Další americké národní svátky, Dny děkuvzdání, slavila pražská komunita Američanů spolu se stoupenci Svazu přátel USA v kostele sv. Martina ve zdi spravovaném Českobratrskou církví evangelickou.¹³⁶

V západočeském a jihočeském regionu se k propagaci snah Svazu přátel USA nabízely též připomínky výročí konce druhé světové války. Ve dnech 26.–27. dubna 1947 například uspořádal Svaz přátel USA spolu se Svazem osvobozených politických vězňů oslavu osvobození města Chebu. Součástí programu bylo otevření výstavy Američané a západní Čechy v budově radnice a odhalení deset metrů vysokého pomníku padlým americkým vojákům. Slavnosti se účastnila řada významných hostů, například velvyslanec Laurence Steinhardt, pražský arcibiskup Josef Beran, ministr zahraničí Jan Masaryk, či ministr obrany Ludvík Svoboda.¹³⁷ Pomník přežil bez úhony následující desetiletí státněsocialistického režimu až do současnosti, neboť pozemek pod ním chránil diplomatický status. Dne 4. května 1947 byl základní kámen pomníku americké armádě položen též v Plzni, rovněž za účasti amerického velvyslance Steinhardta.¹³⁸

Svaz se podílel také na přípravě takových veřejných akcí, které dnes působí značně raritně, ale v dobovém společenském kontextu měly velký význam. Dne 22. září 1946 byl například v Novém Sedle u Karlových Varů slavnostně přejmenován dosavadní důl Concordia na důl Prezident Truman. Pojmenování dolu po zesnulých či žijících socialistických politikách bylo v tehdejší době zcela běžné, užití jména představitele kapitalistického státu se však i současníkům jevílo značně neobvyklé. Akce tak vlastně byla veřejnou manifestací kompatibility zájmů československé socialisticky smýšlející dělnické třídy a Spojených států amerických. Pozvánka na slavnost tyto aspekty zdůrazňovala. „*Většina lidí si jistě dovede představit, že lze dát dolu nebo závodu jméno Marx, Lenin, nebo pojmenovat jej po některém žijícím socialistovi, avšak dát dolu jméno prezidenta země, která nezapírá, že v ní ještě žije kapitalismus, to se může zdát mnohým přespříliš – a přece není tato věc ani zdaleka tak paradoxní, jak to zní na první pohled. Neboť Spojené státy nezavedly sice ještě socialismus a patrně*

¹³⁴ AHMP, SK, sign. XXII/2995 Svaz přátel USA, žádost SP USA o povolení veřejné manifestace zasláná Ředitelství národní bezpečnosti v Praze 26. 6. 1946; NA, Ministerstvo vnitra I, sign. E 1466, kart. 11981, hlášení Ředitelství národní bezpečnosti v Praze Ministerstvu vnitra ze 4. 7. 1946.

¹³⁵ Oslava amerického svátku. In: Svobodné slovo, roč. 3, č. 156 (5. 7. 1947), s. 2.

¹³⁶ Doma a za mořem. In: Americké listy, roč. 1, č. 12 (20. 12. 1946), s. 6.

¹³⁷ Velvyslanec Steinhardt o osvobození a demokracii. In: Americké listy, roč. 2, č. 8 (5. 5. 1947), s. 4.

¹³⁸ Osvobozená Plzeň vzpomínala. In: Americké listy, roč. 2, č. 10 (20. 5. 1947), s. 16.

na to ani nepomýšlejí, zato však pěstují od dob presidenta Roosevelta účinnou sociální politiku, která se dnes již dá měřit se sociální politikou kterékoli kulturní evropské země. Amerika nepomáhá dnes velkoryse jen státům válkou postiženým, nýbrž i Američanům.¹³⁹

Slavnosti se účastnili americký velvyslanec Laurence Steinhardt s chotí, řada zahraničních diplomatů a zástupci Svazu přátel USA i Amerického ústavu v Československu. Popud k přejmenování dolu vzešel od místní závodní rady.¹⁴⁰ Dne 3. srpna 1947 byl pak slavnostně přejmenován také důl Hedvika v Ervěnicích na Mostecku na důl Prezident F. D. Roosevelt. Projev při té příležitosti přednesl ministr zahraničí Jan Masaryk. Slavnosti se účastnilo přibližně 2 000 osob.¹⁴¹ Jména amerických prezidentů byla manifestačně propůjčována rovněž některým mostům, ulicím či náměstím (například v Táboře).¹⁴²

Aktivity svazu vyvrcholily na přelomu let 1947 a 1948, kdy vynakládal společně s dalšími spřízněnými spolky značné úsilí na přípravu a propagaci XI. všesokolského sletu v Praze, plánovaného na léto 1948. Slet měl totiž doprovázet mohutný zájezd amerických krajanů do Československa, který měl být pro řadu z nich první příležitostí k návratu do vlasti po dlouhých letech války a zároveň měl v symbolické rovině propojit obě větve národa oddělené oceánem. Celou akci organizátoři pojímali značně ambiciózně, ze Spojených států měly být za tím účelem vypraveny zvláštní lodě a celkový počet účastníků zájezdu měl dosahovat až 15 000 osob.¹⁴³ Po únoru 1948 byl tento projekt postupně redukován.

Časopis Americké listy a programová apolitičnost Svazu přátel USA

Od konce roku 1945 usiloval Svaz přátel USA o vydávání vlastního časopisu. Přípravnými kroky tehdy pověřil redaktora národněsocialistického tiskového koncernu Melantrich, Františka Třešňáka. Třešňák byl zkušený profesionál, v meziválečném období pracoval jako redaktor Rudého práva, dokud nebyl roce 1936 vyloučen z komunistické strany pro nesouhlas s Moskevskými procesy. Jeho zdánlivě paradoxní osud nebyl přitom žádnou anomálií, s národněsocialistickým Melantrichem v poválečném období spolupracovali i další bývalí „trockisté“, včetně Třešňákova blízkého přítele Závíše Kalandry.¹⁴⁴

První číslo nového čtrnáctideníku vyšlo na počátku července 1946, bezprostředně před oslavami amerického Dne nezávislosti.¹⁴⁵ Celý název časopisu zněl *Americké listy – Časopis Svazu přátel USA pro pěstění československo-americké vzájemnosti*. Svaz tehdy ještě nedisponoval sám dostatečnými prostředky na administraci a propagaci časopisu, a proto uzavřel smlouvu firmou F. Šilhart, náborová kancelář, která za něj tuto agendu vykonávala. Firma Šilhart však prosazovala do obsahu časopisu skryté reklamy a v lednu 1947 si na svazu vynutila odvolání dosavadního šéfredaktora Třešňáka, jehož redakční praxe podobným praktikám odporovala a zdála se najatému administrátorovi listu příliš drahá. Třešňák tak sice úspěšně vybudoval nové periodikum, ale posléze se rozešel se svazem ve zlém.¹⁴⁶

Na vytvoření čtyř čísel časopisu byl v únoru 1947 na zkoušku přijat jako odpovědný redaktor Vladimír Vicovský.¹⁴⁷ Následně se pak Svaz přátel USA rozhodl ukončit smlouvu

¹³⁹ Amerika pomáhá Američanům. In: *Americké listy*, roč. 1, č. 6 (20. 9. 1946), s. 3.

¹⁴⁰ Dík horníků zemi hvězdného praporu. In: *Americké listy*, roč. 1, č. 7 (5. 10. 1946), s. 5.

¹⁴¹ Stránka Svazu přátel USA. In: *Americké listy*, roč. 2, č. 17 (20. 9. 1947), s. 11.

¹⁴² Rooseveltovo náměstí v Táboře. In: *Americké listy*, roč. 2, č. 22 (5. 11. 1947), s. 2.

¹⁴³ Američané se připravují na XI. všesokolský slet. In: *Americké listy*, roč. 2, č. 22 (5. 11. 1947), s. 13.

¹⁴⁴ Papežová, Jana: *Plout proti proudu...: (Publicistika Závíše Kalandry)*. Červený Kostelec 2012.

¹⁴⁵ Vyšly Americké listy. In: *Svobodné slovo*, roč. 2, č. 150, (2. 7. 1946), s. 3.

¹⁴⁶ NA, ASYN, neuspořádaná část fondu (karton Tr–Tř), osobní spis Františka Třešňáka.

¹⁴⁷ Vladimír Vicovský (nar. 24. 4. 1903), v meziválečném období redaktor Národních novin v Brně (1925–1931), Národních listů v Praze (1931–1937) a šéfredaktor Národních novin v Praze (1937–1939), v letech 1939–1945 vyznán v koncentračních táborech v Dachau a v Buchenwaldu, v letech 1946–1949 šéfredaktorem časopisu *Rozmarch vydávaného Ústředním obchodních živnostenských komor a ministerstvem vnitřního obchodu*,

s firmou Šilhart a sám zabezpečovat redakci i administraci časopisu. Ze členů svazu byla ustavena redakční rada, která nadále řídila čtrnáctideník kolektivně. V radě bylo nabídnuto místo též Františku Třešňákovi, ten se však již odmítl na projektu znovu podílet. Vedoucím redaktorem se proto od dubna 1947 stal jednatel svazu Antonín Jandáček.

Úvodního slova v prvním čísle Amerických listů se ujal osobně velvyslanec USA Laurence Steinhardt, který zdůraznil význam kulturní výměny v poválečném světě. „*Ve světě, v němž víc než kdy jindy třeba mezinárodního osvětlení, má-li se uchovat ovoce vítězství nad silami totalitního útisku, může orgán Svazu přátel USA mít strategický význam tím, že bude podporovat hlubší porozumění Americe, jejímu způsobu života, jejím ideálům a co je snad nejdůležitější ze všeho – jejímu jazyku. Americké listy umožní českým i slovenským čtenářům seznámit se lépe než dosud s mnohými stránkami života ve Spojených státech. To je ovšem žádoucí za všech okolností. Ale naléhavost doby, v níž žijeme, dává nový důraz každému příspěvku, který zvýší možnost spravedlivě zhodnotit druhovo posláni ve světě budovaném na vnitřní závislosti. Po sedm dlouhých let, obtížených bojem, bylo Československo zcela odloučeno od Spojených států, což přerušilo někdejší rozsáhlou a životně důležitou výměnu myšlenek, umění a vzájemně se ovlivňující kultury. [...] S radostí přeji Svazu přátel USA všechno zdar v této nové práci, kterou budu sledovat s největším zájmem.*“¹⁴⁸

Ve stejném čísle redakce v programatickém článku vymezila poslání časopisu nejen rozvíjet znalosti československého obyvatelstva o kultuře Spojených států amerických, ale také zprostředkovávat kontakt s početnou komunitou československých krajanů v USA. Připomněla rovněž technickou vyspělost amerického národa. Časopis však deklaroval odhodlání nebudovat nekritický kult všeho amerického. Americké listy propagací americké kultury „*nemají v úmyslu budit ani jednostranné sympatie a jednostranný obdiv, ani působit k nekritickému přenášení amerických zkušeností a způsobů života na domácí půdu, nýbrž chtějí přispět k obhacení našich zkušeností vlastních duchovním zpracováním zkušeností amerických*“.¹⁴⁹

Redakce také již na počátku své činnosti v červenci 1946 považovala za nutné zdůraznit, že podpora americké kultury není kritikou kultury sovětské. „*Závěrem jen ještě: netajíme se přátelstvím k zemi [USA], která má tak mimořádný význam v dějinách a životě našeho národa, stejně však považujeme za svou povinnost říci, že přátelství k ní není zároveň nepřátelstvím k nikomu.*“ Tato věta zrcadlila hned tři podstatné skutečnosti. Zaprvé v české společnosti existovaly již v roce 1946 silné proudy, které propagací čehokoli západního vnímaly jako nežádoucí rozměňování dominantní orientace Československa na Sovětský svaz. Za druhé řada potenciálních čtenářů Amerických listů a stoupenců Svazu přátel USA o takové korigování stávajícího československého východního kurzu skutečně usilovala. Zatřetí svaz se od takové interpretace předem důrazně distancoval a snažil se naopak podporovat tu větev oficiální prosovětské politiky Národní fronty, která se stavěla pozitivně k Východu a zároveň v ní zůstával prostor i pro přátelství k západním spojencům.¹⁵⁰ Tuto pozici si pak svaz a jeho časopis snažily udržet i v následujících letech. Ještě v lednu 1948 tak jeho šéfredaktor Antonín Jandáček argumentoval, že je důležité, „*aby byla našemu lidu náležitě osvětlena nejen otázka samozřejmého [podtrhl JŠ] přátelství a navazování dobrých*

v roce 1949 byl zatčen a v roce 1951 odsouzen Státním soudem v Praze k 12 letům těžkého žaláře pro trestný čin vyzvědačství (v letech 1948–1949 měl údajně dodávat informace emigrantu Pavlu Tigrídovi). NA, ASYN, kart. 150, osobní spis Vladimíra Vicovského; NA, ASYN, kart. 17, sign. 209, osobní spis Vladimíra Vicovského; NA, ASYN, neuspořádaná část fondu (karton Veselý – Vičany), osobní spis Vladimíra Vicovského; NA, fond Státní soud Praha, sp. zn. Or I 1501/49, Eva Michalčizková a spol.

¹⁴⁸ Steinhardt, Laurence: Americkým listům. In: Americké listy, roč. 1, č. 1 (červenec 1946), s. 3.

¹⁴⁹ Čtenářům. In: Americké listy, roč. 1, č. 1 (červenec 1946), s. 3.

¹⁵⁰ Čtenářům. In: Americké listy, roč. 1, č. 1 (červenec 1946), s. 3.

styků s naším největším slovanským sousedem, Sovětským svazem, ale aby při tom nebylo zapomínáno [podtrhl JŠ] na velikou demokracii americkou.¹⁵¹

V nepolitičnosti, toleranci a kritičtějším pohledu na svět se Americké listy značně odlišovaly od svého protějšku, týdeníku Svět sovětů, vydávaného Svazem přátel SSSR. Ten totiž již ve svém prvním poválečném čísle 22. června 1945 otevřeně proklamoval přímochařou politickou ambici prosazovat jednostrannou prosovětskou koncepci. „Půjdeme se Sovětským svazem a už nikdy jinou cestou – to heslo je heslem, s kterým dnes znovu předstupujeme před veřejnost! Budeme na strážní této naší nové definitivní zahraniční orientace naší vlády a republiky a nedopustíme, aby nikdo a nikdy nemohl kalit náš dobrý poměr k SSSR.“¹⁵² V následujících letech 1946–1947 pak Svět sovětů případným kritikům své koncepcce již otevřeně vyhrožoval. „Prohlašujeme, že míra naší trpělivosti vůči tlupám antisovětských štváčů v našem státě je dovršena! Poženeme k zodpovědnosti každého, kdo se opováží otevřeně anebo skrytě ostouzet Sovětský svaz a podryvat spojenecký svazek, na němž závisí existence naší republiky! Umlčíme zoldněře reakce a agenty cizích imperialistů!“¹⁵³

Tato zřetelná diference mezi Americkými listy a Světem sovětů však neplynula jen z rozdílné úrovně kritického myšlení obou redakcí či prostě lidské slušnosti, ale byla určována obecnější společenskou atmosférou. Představitelé československých nekomunistických politických stran v letech 1945–1948 usilovali o svébytnou syntézu východních a západních vlivů, tedy o kombinaci pluralitní demokracie a socialismu (u lidovců křesťanského solidarismu). Přitom však spojenectví se Sovětským svazem považovali za nesporný hlavní pilíř své zahraničněpolitické koncepce.¹⁵⁴

Přestože vůdci nekomunistických politických stran v letech 1945–1948 hojně hovořili o Československu jako „mostu“ mezi Východem a Západem, tato jejich vize nikdy nebyla ze zahraničněpolitického hlediska symetrická.¹⁵⁵ Národněsocialistický tisk například důsledně rozlišoval mezi „bratrstvím“ či „spojenectvím“ se Sovětským svazem jakožto hlavním pilířem budoucí bezpečnosti Československa a „přátelství“ k západním demokraciím, které bylo jakýmsi doplňkem primární slovanské zahraničněpolitické orientace. „V tom spočívá i jádro naší zahraniční politiky, neboť sami nejsme dost silní, abychom zvládli německé nebezpečí. Musíme se opřít o stát, který nejen za přítomné světové soustavy, ale vždy útok na naše území bude odrážet jako útok proti sobě samému. A to není nikdo jiný, než Rusko, než Sovětský svaz. [...] Tento [slovanský] blok se neobrátí proti Západu, neboť víme, že na ničem tak nespočívá mír ve světě, jako na dobré shodě slovanského a anglosaského světa. Nemůžeme se nikdy dost radovat z toho, že Sovětský svaz je veden státníkem tak reálným a moudrým, jako je Stalin a musíme věřit, že i jeho nástupci setrvají na stejné linii politiky. Vedení Stalinovo patří mezi ony podstatné příčiny, které způsobily, že dnes stojíme na prahu zlatého věku Slovanského svazu, jehož by nebylo bez přátelské shody s Anglií a Amerikou. Politika bratrství [podtrhl JŠ] se Sovětským svazem a přátelství [podtrhl JŠ] s anglosaskými zeměmi i Francií neobsahuje tudíž nic, co by se navzájem vylučovalo, naopak tím nejlépe sloužíme světovému míru a kolektivní bezpečnosti.“¹⁵⁶

V realitě vznikajícího bipolárního světa roku 1946 se proto Československo zřetelně orientovalo na Východ, což se projevovalo viditelně i v jednání československých diploma-

¹⁵¹ Stránka Svazu přátel USA. In: Americké listy, roč. 3, č. 1 (20. 1. 1948), s. 18.

¹⁵² Půjdeme se sovětským svazem a už nikdy jinou cestou! In: Svět sovětů, roč. 8, č. 1 (22. 6. 1945), nepaginováno. Z východu svoboda i slábn... In: Svět sovětů, roč. 10, č. 51 (19. 12. 1947), nepaginováno.

¹⁵⁴ Lukeš, Igor: Československo nad propastí: Selhání amerických diplomatů a tajných služeb v Praze 1945–1948. Praha 2014; Smetana, Vít: Bod obratu? Americká a britská reflexe voleb a československé politiky v roce 1946. In: Květnové volby 1946 – volby osudové? Československo před bouří. Praha 2014, s. 157–201; Smetana, Vít: Nezdarý a prohry. Nad limity americké a britské politiky vůči Československu v letech 1947–1948. In: 1948: Únor 1948 v Československu: Nástup komunistické totality a proměny společnosti. Praha 2011, s. 143–152.

¹⁵⁵ Brenner, Christiane: Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945–1948. Praha 2015, s. 233–314.

¹⁵⁶ Gut, Ladislav: Východ i Západ. In: Svobodné slovo, roč. 1, č. 111 (20. 9. 1945), s. 1.

tů. Hlavní otázka pro západní pozorovatele tak nespočívala v tom, zda nakonec Československo upřednostní spojení se Sovětským svazem v zahraničně politické rovině, ale zda se vztahy mezi Východem a Západem stabilizují v takové podobě, která by umožnila udržet nezávislost Československa alespoň ve vnitropolitické sféře.¹⁵⁷ Nekomunističtí ministři popírali v letech 1946–1947 vehementně existenci „železných opon“ a trpělivě vyvraceli nařčení západního tisku, že Československo se nedobrovolně stává „satelitem“ Moskvy.¹⁵⁸ Svou prosovětskou zahraniční politiku zdůvodňovali jako svobodné rozhodnutí učiněné v zájmu zajištění dlouhodobé bezpečnosti státu. Zcela otevřeně tuto strategii již v listopadu 1946 formuloval národnosocialistický ministr Hubert Ripka: „*Spojení se Sovětským svazem nejen že neomezuje československé nezávislosti, nýbrž naopak značně přispívá k jejímu zajištění a posílení. Z každého spojení plynou ovšem jasné důsledky. Mezi spojenci jest nemožné, aby se jeden stavěl nevlídně nebo lhostejně k životním zájmům druhého. Proto je samozřejmé, že se na mezinárodním fóru stavíme po bok Sovětskému svazu, stejně jako sovětská politika podporuje důležité naše požadavky.*“¹⁵⁹

Pokud nekomunističtí členové vlády vůbec zpochybňovali dosavadní praxi spojení se Sovětským svazem, činili tak výhradně v tom smyslu, že kritizovali snahy komunistů monopolizovat si zásluhy za něj pro svou stranu. Nevadila jim totiž disproporce vztahů Československa k Východu a k Západu, ale pouze skutečnost, že politické body na vnitropolitické scéně z této všeobecně sdílené zahraničněpolitické koncepce čerpala převážně jen komunistická strana. Hlásili se o svůj vlastní díl odlesku Stalinovy přízně. Nejde „o otázku, zda je naše spojení se sovětským Svazem věcí zdravou a prospěšnou, nýbrž o otázku, zda strážcem tohoto spojení je celý národ nebo jen jeho část, určitým způsobem orientovaná. [...] Rádi přiznáme svým komunistickým soudruhům, že po stránce ideové je jim vnitřní sovětský režim bližší než nám, nekomunistům. Ale to platí právě jen o ideové a tak říkajíc vnitropolitické stránce těchto vztahů, nikoliv o vztazích citových nebo o vztazích našeho státu k státu sovětskému. Tvrdíme, že zde už není mezi komunisty a námi žádného rozdílu.“¹⁶⁰

V prohlubující se mezinárodní krizi v roce 1947 si proto Svaz přátel USA stále jasněji uvědomoval, že udržení československé demokracie je závislé na zachování přátelských vztahů mezi Východem a Západem. Právě v posilování a zprostředkování takových vazeb mezi Východem a Západem spatřoval své poslání, nikoli v posilování západního vlivu na úkor vlivu východního. Distancoval se proto programově od jakékoli politické aktivity, která by mohla prohlubovat zárodky konfliktů, a vyzýval k trpělivě integrující kulturní činnosti.¹⁶¹

Tato snaha o uchování mírové spolupráce se projevovala zcela viditelně i v rovině užívaných symbolů. Stoupenci prozápadní kulturní politiky v Československu let 1945–1948 neuctívali a neoslavovali příliší tehdejšího amerického prezidenta Harryho Trumana,¹⁶² který vedl od roku 1947 vůči SSSR konfrontační politiku, ale v mnohem větší míře bývalé pre-

¹⁵⁷ Lukeš, Igor: Československo nad propastí: Selhání amerických diplomatů a tajných služeb v Praze 1945–1948. Praha 2014; Smetana, Vít: Bod obratu? Americká a britská reflexe voleb a československé politiky v roce 1946. In: Květnové volby 1946 – volby osudové? Československo před bouří. Praha 2014, s. 157–201; Smetana, Vít: Nezdarů a prohry. Nad limity americké a britské politiky vůči Československu v letech 1947–1948. In: 1948: Únor 1948 v Československu: Nástup komunistické totality a proměny společnosti. Praha 2011, s. 143–152.

¹⁵⁸ Český tisk celého politického spektra odsoudil projev Winstona Churchilla ve Fultonu v březnu 1946 o železných oponě. Masaryk, Jan: Není železná opona. In: Svobodné slovo, roč. 2, č. 248 (30. 10. 1946), s. 4; Smetana, Vít: Bod obratu? Americká a britská reflexe voleb a československé politiky v roce 1946. In: Květnové volby 1946 – volby osudové? Československo před bouří. Praha 2014, s. 157–201.

¹⁵⁹ Ripka, Hubert: Věrnost našeho spojení. In: Svobodné slovo, roč. 2, č. 254 (7. 11. 1946), s. 1.

¹⁶⁰ Stránský, Jan: Směr mezinárodní i národní. In: Svobodné slovo, roč. 2, č. 58 (9. 3. 1946), s. 1.

¹⁶¹ Stránka Svazu přátel USA, in: Americké listy, roč. 2, č. 10 (20. 5. 1947), s. 11.

¹⁶² Harry S. Truman (nar. 8. 5. 1884, zem. 26. 12. 1972), prezident USA v letech 1945–1953.

zidenty Woodrowa Wilsona¹⁶³ a zejména Franklina Roosevelta.¹⁶⁴ První z nich totiž stál u vzniku Československa v roce 1918 a druhý měl nejen zásadní podíl na osvobození Československa v roce 1945, ale navíc se také zasloužil o sblížení Spojených států a Sovětského svazu. Právě těmto dvěma americkým politikům usilovali prozápadně smýšlející demokraté po válce stavět v Praze pomníky.¹⁶⁵ Předseda národněsocialistické strany Petr Zenkler například opěvoval Roosevelta jako „iniciátora a ručitele bratrské spolupráce velkých národů“.¹⁶⁶ Ani ve vnitropolitických amerických střetech československý nekomunistický tisk v roce 1947 nefandil prezidentu Trumanovi, ale naopak bývalému Rooseveltovu spolupracovníku Roosevelta Henrymu Wallaceovi,¹⁶⁷ který usiloval o zachování dobrých vztahů se Sovětským svazem.¹⁶⁸ Nejen komunistický tisk, ale též národněsocialistické ústřední slovo například souhlasně otiskovalo kritické Wallaceovy projevy, a to i poté, co byl pro neshody s jinými členy kabinetu nucen rezignovat na post ministra.¹⁶⁹

Od června 1947 se přitom v souvislosti s jednáním o Marshallově plánu stupňovala agresivita útoků československého komunistického (a dalšího spřízněného) tisku vůči Spojeným státům. Svět sovětů například spustil soustavnou antiamerickou kampaň, kterou opíral zejména o panslavistický sentiment a obavy ze vzkříšení hospodářské moci Německa. „*Celá tato politika [Marshallova plánu] je – krátce řečeno – nesena snahou Ameriky o dobytí nesporného světového prvenství, o záchranu pozic světového kapitalismu a o izolaci nebo likvidaci lidově-demokratických a socialistických režimů. [...] Je tu zřejmá anglo-americká koncepce, směřující proti malým státům střední Evropy, jmenovitě proti státům slovanským, spojeným navzájem i se Sovětským svazem smlouvou o nerozlučném přátelství a vzájemné pomoci – koncepce usilující o zatažení do evropské politiky nejen Německa, ale i Rakouska a Itálie.*“¹⁷⁰ Tímto způsobem byl konstruován obraz údajného amerického nepřítele podporujícího Německo a intrikujícího proti slovanským národům. „*Ukazuje se stále jasněji, že jádrem plánů amerického hospodářsko-politického vývoje je snaha o znovuvybudování poraženého reakčního Německa a o jeho zařazení do prvního sledu fronty, obrácené domněle proti komunistickému nebezpečí z východu – ve skutečnosti však v první řadě proti demokratickým slovanským národům a socialistickému Sovětskému svazu.*“¹⁷¹

Přes radikalitu podobných výroků však nedošlo uvnitř československé politické scény k žádné hlasitější výměně názorů na toto téma. Nekomunistické strany totiž na antiamerické útoky z výše uvedených důvodů příliš nereagovaly, naopak ospravedlňovaly své vlastní jednomyslné rozhodnutí Marshallův plán odmítnout.¹⁷² Na dokreslení této atmosféry poznamenejme, že ani národněsocialistická předsedkyně Svazu přátel USA Růžena Pelantová na podzim 1947 nezahájila žádnou vzdoro-kampaň vysvětlující politiku Spojených států amerických, ale naopak zamířila do Sovětského svazu jako členka oficiální delegace pražského magistrátu, vyslané na oslavy výročí 800 let od založení města Moskvy.¹⁷³

¹⁶³ Thomas Woodrow Wilson (nar. 28. 12. 1856, zem. 3. 2. 1924), prezident USA v letech 1913–1921.

¹⁶⁴ Franklin Delano Roosevelt (nar. 30. 1. 1882, zem. 12. 4. 1945), prezident USA v letech 1933–1945.

¹⁶⁵ AHMP, Magistrát hlavního města Prahy, zápis ze zasedání pléna ÚNV hlavního města Prahy z 3. 10. 1945; AHMP, Magistrát hlavního města Prahy, zápis ze zasedání rady ÚNV hlavního města Prahy ze 7. 12. 1945.

¹⁶⁶ Tryzna za F. D. Roosevelta, in: Svobodné slovo, roč. 2, č. 88 (13. 4. 1946), s. 2.

¹⁶⁷ Henry Agard Wallace (nar. 7. 10. 1888, zem. 18. 11. 1965), od roku 1933 ministr zemědělství USA a v letech 1941–1945 viceprezident USA ve vládě F. D. Roosevelta, v roce 1946 donucen rezignovat na post ministra obchodu kvůli prosazování pozitivních vztahů se SSSR, čelný představitel levicového křídla Demokratické strany, v roce 1948 se neúspěšný kandidát Pokrokové strany na prezidenta USA.

¹⁶⁸ Tindall, George B. – Shi, David E.: Dějiny Spojených států amerických. Praha 2008, s. 630–649.

¹⁶⁹ Wallace o americké politice. In: Svobodné slovo, roč. 2, č. 211 (14. 9. 1946), s. 3.

¹⁷⁰ Po boku Sovětského svazu – a nikdy jinou cestou!. In: Svět sovětů, roč. 10, č. 31 (1. 8. 1947), nepaginováno.

¹⁷¹ Plány Západu s Německem a Sovětský svaz. In: Svět sovětů, roč. 10, č. 32 (8. 8. 1947), nepaginováno.

¹⁷² Československo odvolalo účast na pařížské konferenci. In: Svobodné slovo, roč. 3, č. 160 (11. 7. 1947), s. 1.

¹⁷³ NA, Policejní ředitelství Praha 1941–1950, sign. P 168/14 ai 41, žádost Růženy Pelantové o prodloužení cestovního pasu z 2. 9. 1947.

Část členské základny Svazu přátel USA v této situaci po svém vedení požadovala, aby tiskový orgán svazu Americké listy na protiamerické invektivy odpovídal. Vedení svazu se však rozhodlo k politickým otázkám vůbec nevyjadřovat, protože záměrem svazu nebylo stupňovat mezinárodní a vnitropolitické napětí, ale naopak přispívat k uklidnění a pokračování spolupráce. V tomto smyslu také svaz odpověděl svým členům. „*Ústřednímu výboru SP USA a redakci Amerických listů došla řada dopisů, kterými se naši členové a někdy i funkcionáři odboček domáhají toho, aby Svaz zaujal odmítavé stanovisko k nějakému ať domácímu, ať zahraničnímu článku nebo projevu útočícímu na USA a aby jej odsoudil. Neučiníme to, přátelé! Jsme organizací nepolitickou a nadstraníckou a takovou chceme také zůstat. Neposloužíme bychom poslání Spoluzu, kdybychom zabořili na politizování, což by se chtě nechtě stalo, kdybychom jakkoli na útočné projevy proti USA reagovali. Politizování je u nás i ve světě dost a není třeba rozšiřovat jeho řady. Nelíbí se nám ovšem útoky na USA, pokud přesahují formu věcné kritiky. Ale nelíbí se nám za stejné podmínky i útoky z USA na naše slovanské přátele a spojence. Oba tyto úkazy maří naši poctivou snahu o přátelské dorozumění mezi příslušníky různých národů a mohli bychom proto oba stejným právem odsuzovat. [...] Jsme přesvědčeni, že takovýmto pojetím svého poslání a prací v tomto duchu konanou vykonáme pro obnovu důvěry mezi příslušníky různých národů daleko více než jakýmkoli slovním projevem. A ještě něco. – Naše přátelství k USA neznamená, že přijímáme vše, co z USA přichází jako nejdokonalější, nejlepší a neomylné.*“¹⁷⁴

Obsah časopisu Americké listy se proto po celé období let 1946–1948, bez ohledu na dramatický vývoj společenské atmosféry, vyznačoval naprostou nepolitičností. Udržoval si vědomě formu kulturní obrázkové revue, nikoli politického periodika. Americké listy informovaly o národních zvycích a kultuře Spojených států (například Hollywood, jazz či Walt Disney).¹⁷⁵ Popisovaly americké technické vynálezy (například penicilin, Jeep, mrakodrapy, barevnou televizi nebo atomovou energii).¹⁷⁶ Obsahovaly pravidelnou rubriku Americká móda. Zprostředkovávaly zámožský humor prostřednictvím kreslených vtipů. Otiskovaly na pokračování literární díla v anglickém jazyce a zahrnovaly také seriál kurzů anglického jazyka koordinovaný s lekcemi vysílanými stanicí BBC. Zároveň přinášely články popisující americký vliv na vznik samostatného Československa v roce 1918.¹⁷⁷ Propagovaly význam americké armády pro porážku nacismu za války i rozsah hospodářské pomoci Spojených států zasílané poválečně Evropě v rámci programu UNRRA.¹⁷⁸ V neposlední řadě informovaly o životě československých krajanů v USA.¹⁷⁹ Časopis se však nevyhýbal ani takovým aspektům každodenního amerického života, které v Československu budily rozpaky. Publikoval například texty o postupném zrovnoprávnění amerických černochů.¹⁸⁰

Přes zřetelnou apolitičnost časopisu bylo ihned po únoru 1948 vydávání Amerických listů úředně zastaveno. Poslední číselné číslo třetího ročníku vyšlo dne 5. března 1948.

¹⁷⁴ Důležité stanovisko SP USA. In: Americké listy, roč. 2, č. 21 (20. 11. 1947), s. 14.

¹⁷⁵ Hollywood za války a po válce. In: Americké listy, roč. 1, č. 5 (5. 9. 1946), s. 5; Americká jazzová zpěvačka. In: Americké listy, roč. 1, č. 5 (5. 9. 1946), s. 13.

¹⁷⁶ Vynikající američtí lékaři v Praze. In: Americké listy, roč. 1, č. 2 (20. 7. 1946), s. 3; Jeep – auto bez zábehů. In: Americké listy, roč. 1, č. 1 (červenec 1946), s. 10; První továrna hnaná atomy. In: Americké listy, roč. 1, č. 3 (5. 8. 1946), s. 6.

¹⁷⁷ T. G. Masaryk a Amerika. In: Americké listy, roč. 1, č. 5 (5. 9. 1946), s. 3; Zrození svobody z americké demokracie. In: Americké listy, roč. 1, č. 8 (20. 10. 1946), s. 3.

¹⁷⁸ Co nám dává Amerika. In: Americké listy, roč. 1, č. 3 (5. 8. 1946), s. 3.

¹⁷⁹ Česká Amerika. In: Americké listy, roč. 1, č. 2 (20. 7. 1946), s. 3.

¹⁸⁰ Společná vlast – společná práce. In: Americké listy, roč. 1, č. 3 (5. 8. 1946), s. 7.

Fungování Svazu přátel USA po únoru 1948

Během vládní krize zavládla v řadách Svazu přátel USA značná nejistota, zda bude možné – a vůbec smysluplné – pokračovat v dosavadní činnosti. Bezradné pobočky se dotazovaly ústředí po instrukcích k rozpuštění či setrvání.¹⁸¹ V Praze se dne 27. února 1948 ustavil Akční výbor Svazu přátel USA a z dřívějšího správního výboru byli vyloučeni Růžena Pelantová, JUDr. František Račanský, Arnošt Zapletal a Dr. František Stein.¹⁸² Nový akční výbor tvořili JUDr. Jaroslav Husník, Antonín Jandáček, Jaroslav Kubricht, Ing. František Musil a Vlasta Vrázová. Počítalo se také s pozdějším rozšířením výboru o delegáty z poboček.¹⁸³ Na konci dubna 1948 pak členy akčního výboru zůstali z původního vedení svazu jen JUDr. Jaroslav Husník, Ing. František Musil, František Bunda a Ing. Jan Ettl. Na obnovu správního výboru nové vedení rezignovalo, jeho funkci plně převzal akční výbor.¹⁸⁴

Dne 9. března 1948 provedla Státní bezpečnost domovní prohlídku v ústředním sekretariátu Svazu přátel USA, jejímž hlavním účelem bylo opatření seznamu členů svazu.¹⁸⁵ Seznamy pak sloužily v očích bezpečnosti ještě řadu let jako soupisy domnělých nepřátel režimu v jednotlivých regionech.¹⁸⁶ Přes zjevnou nepolitičnost spolku se řada funkcionářů Svazu přátel USA v ústředí i v regionech stala po únoru 1948 terčem politické perzekuce (například JUDr. František Račanský) nebo byla nucena emigrovat (například Růžena Pelantová, Vlasta Vrázová či Antonín Jandáček).

Svaz však nebyl ihned rozpuštěn. Akční výbor svazu 2. března rozeslal pobočkám oběžník s instrukcemi ke spolupráci s akčními výbory Národní fronty a k vytvoření akčních výborů jednotlivých poboček svazu v regionech. Nadcházející čistku zdůvodnil oběžník takto: „*Ač-koli Svaz přátel USA nebyl, není a nebude politickým spolkem, přece jen je nutné, aby v ohledu kulturním byl zapojen do všech akcí, souvisejících s budováním.*“ Zároveň naznačil, že bude legitimizovat pokračování činnosti svazu vůči nadřízeným orgánům Národní fronty potřebou přesvědčovat americké krajany o pozitivním směru poúnorového vývoje v Československu. „*Chceme nadále pěstovati přátelské styky zvláště s našimi krajany v USA. [...] Vůbec je nutné naše krajany v USA udržeti v kladném vztahu k naší lidově demokratické republice.*“¹⁸⁷ Zároveň se svaz obrátil na Ústřední akční výbor Národní fronty pro pokyny „*má-li býti a je-li účelná práce pro spolupráci s krajany v USA a s 10 miliony Slovanů ve Spojených státech.*“¹⁸⁸

Přes možnou perspektivu pokračování činnosti zachvátila svaz po únoru 1948 hluboká krize. Velká část poboček vzniklých v roce 1947, která ještě nestačila rozvinout svou práci, ji za změněných politických poměrů ani nezahájila. Svoji činnost v březnu sám zastavil do té doby velice aktivní Společenský odbor Svazu přátel USA, který dříve pořádal většinu společenských akcí.¹⁸⁹ V červnu se sama rozpustila též Obchodní a průmyslová sekce Svazu přátel USA.¹⁹⁰ Mnoho osob se také ze svazu odhlašovalo, protože členství mohlo znamenat překážku v pokračování jejich kariér. Řada bývalých členů navíc vstupovala do komunistické strany, a proto se dřívějším angažmá ve svazu příliš nechtělo.¹⁹¹

¹⁸¹ NA, SPUSA, kart. 22, dopis předsedy SP USA v Plzni Františka Kříže zaslaný SP USA v Praze 28. 2. 1948.

¹⁸² Ústředí SP USA sděluje. In: Americké listy, roč. 3, č. 4 (5. 3. 1948), s. 18.

¹⁸³ NA, SPUSA, kart. 22, oběžník SP USA v Praze zaslaný pobočkám 2. 3. 1948.

¹⁸⁴ AHMP, SK, sign. XXII/2995 Svaz přátel USA, oznámení SP USA v Praze ÚNV hlavního města Prahy z 26. 4. 1948.

¹⁸⁵ ABS, sv. 302-148-5, dálnopis škpt. Lepšího mjř. Hořejšímu 9. 3. 1948.

¹⁸⁶ ABS, sv. 305-842-1, hlášení Okresního oddělení ministerstva vnitra v Říčanech z 6. 12. 1957.

¹⁸⁷ NA, SPUSA, kart. 22, oběžník SP USA v Praze zaslaný pobočkám 2. 3. 1948.

¹⁸⁸ Všem členům svazu přátel USA. In: Americké listy, roč. 3, č. 4 (5. 3. 1948), s. 18.

¹⁸⁹ AHMP, SK, sign. XXII/2995 Svaz přátel USA, oznámení Společenského odboru SP USA v Praze zasláné Ředitelství Národní bezpečnosti v Praze 18. 3. 1948.

¹⁹⁰ AHMP, SK, sign. XXII/2995 Svaz přátel USA, oznámení Obchodní a průmyslové sekce SP USA v Praze zasláné Ředitelství Národní bezpečnosti v Praze 14. 6. 1948.

¹⁹¹ ABS, sv. 305-679-1, agenturní zpráva Oblastní úřadovny StB Olomouc z 20. 12. 1948.

Situaci nad to zhoršovala skutečnost, že jasnou představu o budoucím fungování svazu neměli ani funkcionáři v ústředí. Nadřízené orgány Národní fronty sice po ustavení akčních výborů uvnitř svazu a po provedení prvního kola poúnorové čistky ponechaly svaz v provozu, definitivní rozhodnutí o jeho osudu však dosud nepadlo. Podobně jako v jiných oblastech spolkového života se uvažovalo o nuceném sjednocení všech organizačních zabývajících se kulturními styky s USA pod jednu hlavičku.¹⁹² Proto akční výbor Svazu přátel USA omezil prozatím veškerou aktivitu na pouhou provozní agendu (výběr členských poplatků) a vyčkával dalšího vývoje.¹⁹³ Jen ze setrvačnosti ještě příslušné úřady vyřizovaly podané žádosti o schválení stanov regionálních poboček (například v dubnu 1948 v Mostě či v červenci 1948 v Zelenči), skutečnou činnost však svaz již nevykonával.

Takový postup pochopitelně posiloval rozklad někdejší členské základny. JUDr. Pavel Koričanský, vedoucí právního odboru Kanceláře prezidenta republiky, urgoval například v prosinci 1948 již podruhé své vyškrtnutí z řad svazu a použil přitom velmi ostrých slov. „Požádal jsem Vás /anglicky/, abyste mě škrtili ze seznamu Vašich členů. Posíláte mi však upomínku /složenku/. Žádám Vás proto po druhé a doporučeně, abyste vzali na vědomí, že nejsem členem Vašeho spolku. Podle mého vědomí jedinou Vaši činností bylo starat se o členské příspěvky, a kdybych zůstal dále Vaším členem, tak bych navrhl, aby se Váš spolek přeměnil na ‚Svaz poplatníků USA‘“¹⁹⁴ Na níže popsáném osudu Amerického ústavu v Československu, který ještě v první polovině roku 1950 vyvíjel poměrně širokou činnost, je však patrné, že tento rozklad postupnou stagnací nemusel být po únoru 1948 nevyhnutelný. Spolky orientované na pěstování kulturních styků se Západem měly na konci 40. let sice nesporně výrazně ztíženou působnost, mohly se však pokoušet nalézt nové místo v nastupujícím politickém systému. Ne všichni tehdejší aktéři však o takový krok stáli.

Činnost Svazu přátel USA z těchto důvodů v letech 1948–1949 skomírala, dokud se akční výbor svazu na schůzi 7. dubna 1949 neusnesl spolek rozpustit.¹⁹⁵ Při účetní likvidaci svazu v letech 1949–1950 velká část z výše vyjmenovaných poboček nepředávala národním výborům žádné jmění, většinou měly prostory i nábytek pouze pronajaté. Řada z nich navíc před únorem 1948 nestihla vůbec zahájit činnost.¹⁹⁶ K pokusům o obnovu spolku podobného jména a poslání, *Společnost přátel USA*, došlo pak až v druhé polovině 80. let v okruhu disidentů kolem Stanislava Devátého.¹⁹⁷

Americký ústav v Československu

Americký ústav v Praze (od 1935 *Americký ústav v Československu*) vznikl v již roce 1931. Sídli v Paláci YMCA, Na Poříčí 1041/12. Spolek byl od počátku úzce provázán s katedrou anglistiky na Univerzitě Karlově v Praze a s funkcionáři YMCA. Sdružoval zejména úzký okruh vysokoškolských pedagogů, významných vědců a studentů se zkušenostmi z pobytu v USA. Maxima svého předválečného rozšíření dosáhl v roce 1937, kdy sdružoval celkem 547 členů. Ústav pomáhal studentům zajišťovat stipendijní pobyty a organizoval již v prvorpublikovém období oslavy amerického Dne nezávislosti.¹⁹⁸ Předsedy ústavu v mezivá-

¹⁹² V únoru 1948 došlo ostatně také ke sjednocení Svazu přátel SSSR a Společnosti pro kulturní a hospodářské styky se Sovětským svazem do jednotného Svazu československo-sovětského přátelství.

¹⁹³ NA, SPUSA, kart. 22, dopis ústředí SP USA předsedovi SP USA v Plzni Františku Křížovi z 30. 4. 1948.

¹⁹⁴ NA, SPUSA, kart. 2, dopis Pavla Koričanského zaslany SP USA v Praze 22. 12. 1948.

¹⁹⁵ AHMP, SK, sign. XXII/2995 Svaz přátel USA, oznámení Akčního výboru SP USA v Praze zasláno Ministerstvu vnitra z 12. 4. 1949.

¹⁹⁶ NA, SPUSA, kart. 16, seznam likvidovaných poboček.

¹⁹⁷ Stanislav Devátý (nar. 8. 6. 1945), signatář Charty 77, v letech 1988–1989 její mluvčí, v letech 1993–1996 ředitel BIS.

¹⁹⁸ Rajzlová, Eva: Šíření kultury anglofonních zemí v meziválečném Československu, diplomová práce práce na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze 2015.

lečném a válečném období byli prof. Bohumil Němec (1931–1934),¹⁹⁹ prof. Jaroslav Heyrovský (1934–1936),²⁰⁰ Zdeněk Fierlinger (1936–1937)²⁰¹ a Antonín Sum (1937–1941).²⁰² Dne 30. dubna 1941 byla činnost ústavu úředně zastavena.²⁰³

Po druhé světové válce bývalí funkcionáři obnovili činnost ústavu. Svou iniciativu si nechali při osobní audienci schválit od prezidenta republiky Edvarda Beneše.²⁰⁴ Ministerstvo vnitra vzalo obnovení spolku na vědomí bez připomínek dne 12. října 1945.²⁰⁵ Dne 1. prosince 1945 se pak v Obecním domě konala první valná hromada, která zvolila nové vedení ústavu. Funkci předsedy zastával v letech 1945–1950 národní socialista prof. PhDr. Jan Blahoslav Kozák.²⁰⁶ Doplnovali jej místopředsedové doc. MUDr. Jaroslav Drbohlav,²⁰⁷ Ing. Vladimír Fejtek²⁰⁸ a Růžena Pelantová. Jednateli ústavu byli JUDr. Ilja Gregor²⁰⁹ a Ing. Antonín Paleček.²¹⁰ Na další valné hromadě 31. května 1946 bylo vedení znovu potvrzeno.²¹¹

Podobně jako Svaz přátel USA také Americký ústav v Československu užíval dva jednací jazyky – český a anglický. Znalost jazyka přitom nebyla podmínkou členství. Také účel spolku byl ve stanovách definován obdobně jako u Svazu přátel USA, pouze v nich od počátku zcela cházela politický záměr. „*Ústav chce sloužiti myšlence sblížení mezi Spojenými státy severoamerickými a Československou republikou po stránce kulturní, vědecké, technické, hospodářské, umělecké, sportovní. Umožňovati možnou aplikaci amerických vymožeností na naše poměry. Šířiti znalosti o skutečných hodnotách Spojených států severoamerických u nás a šířiti ve Spojených státech znalost o Československu.*“ Stanovy rozlišovaly několik typů členů: čest-

¹⁹⁹ Bohumil Němec (nar. 12. 3. 1873, zem. 7. 4. 1966), botanik, 1921–1922 rektor Univerzity Karlovy, člen národnědemokratické strany, v roce 1935 neúspěšný kandidát na prezidenta republiky.

²⁰⁰ Jaroslav Heyrovský (nar. 20. 12. 1890, zem. 27. 3. 1967), fyzikální chemik, objevitel polarografie a nositel Nobelovy ceny za chemii (1959), od roku 1926 profesorem na Univerzitě Karlově v Praze, po válce vyšetřován očištnou komisí. Podaný, Václav: Jaroslav Heyrovský za války a po válce. In: Věda v českých zemích za druhé světové války. Praha 1998, s. 153–166.

²⁰¹ Zdeněk Fierlinger (nar. 11. 7. 1891, zem. 2. 5. 1976), diplomat, sociální demokrat, v letech 1937–1945 (vel) vyslanec v SSSR, v letech 1945–1946 předseda vlády. Polišínská, Milada: Diplomatické vztahy Československa a USA 1918–1968: Diplomatické vztahy Československa a USA 1918–1938. 1. svazek, Ministerstva, legace a diplomaté. Praha 2012, s. 308–320.

²⁰² Antonín Sum (nar. 31. 1. 1919, zem. 15. 8. 2006), v letech 1947–1948 osobní tajemník ministra zahraničí Jana Masaryka, v roce 1950 odsouzen za vlastizradu na 22 let odnětí svobody.

²⁰³ Rozejití spolků. In: Úřední list Protektorátu Čechy a Morava, roč. XXII, číslo 107 (8. 5. 1941), s. 3467.

²⁰⁴ Kuklík, Jan – Němeček, Jan: Osvobozené Československo očima britské diplomacie: (zprávy britské ambasády z Prahy v roce 1945). Praha 2010, s. 281.

²⁰⁵ AHMP, SK, sign. XXII/1898 Americký ústav v Praze (Československu), přípis ministerstva vnitra J. Drbohlavovi 12. 10. 1945.

²⁰⁶ Jan Blahoslav Kozák (nar. 4. 8. 1888, zem. 9. 1. 1974), od roku 1927 mimořádným a od rou 1933 řádným profesorem filosofie na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, od roku 1930 člen ČSNS, v letech 1935–1939 poslancem Národního shromáždění, od roku 1934 člen výboru Společnosti pro hospodářské a kulturní styky se SSSR, v roce 1939 emigroval do USA, v letech 1940–1941 členem československé Státní rady v Londýně, v roce 1945 nezískal podporu vedení ČSNS pro svou kandidaturu na poslance, po únoru 1948 loajální ke státně socialistickému režimu, ve funkci děkana filosofické fakulty umožnil provedení čistek na škole. NA, f. Archiv České strany národně sociální, kot. 502, osobní spis Jan Blahoslav Kozák; NA, Policejní ředitelství Praha 1941–1950, sign. K 4979/19 ai 41; Kocian, Jiří: Případ „nechtěného“ poslance: Prof. J. B. Kozák a jeho spor s Československou stranou národně socialistickou v letech 1945–1946. In: Historik v soudobých dějinách: Milanu Otáhalovi k osmdesátým narozeninám. Praha 2008, s. 139–153; Kožímn, Zdeněk: Pátečník J. B. Kozák po roce 1945. In: Pátečníci a Karel Poláček. Boskovice 2001, s. 137–141.

²⁰⁷ Jaroslav Drbohlav (nar. 14. 3. 1893, zem. 11. 8. 1946), mezinárodně uznávaný bakteriolog.

²⁰⁸ Vladimír Fejtek (nar. 22. 4. 1906), ředitel národního podniku.

²⁰⁹ Ilja Gregor (nar. 16. 3. 1913), ředitel hospodářské správy ČKD v Praze, po únoru 1948 emigroval, v západním Německu organizoval pomoc exulantům. NA, Policejní ředitelství Praha 1941–1950, sign. G 826/1 ai 41.

²¹⁰ Antonín Paleček (nar. 14. 4. 1900, zem. 17. 11. 1982), od roku 1931 sekretářem YMCA v Praze, po druhé světové válce inspektor Československého rozhlasu, po únoru 1948 odešel do exilu, od roku 1951 redaktor Rádia Svobodná Evropa. NA, Policejní ředitelství Praha 1941–1950, sign. P 155/7 ai 41.

²¹¹ AHMP, SK, sign. XXII/1898 Americký ústav v Praze (Československu), oznámení Amerického ústavu v Československu zasláné Ředitelství národní bezpečnosti v Praze 7. 6. 1946.

ní (osoby, jež se zasloužily o rozvoj československo-amerických vztahů), dopisující (zahraniční podporovatelé), zakládající (osoby, které složily na počátku 1 000 K), činní (aktivní) či přispívající (neaktivní, jen přispívali). Americký ústav řídil správní výbor volený valnou hromadou. Na rozdíl od Svazu přátel USA měl majetek ústavu po případné likvidaci spolku přejít na ministerstvo informací.²¹²

Americký ústav vnímal vznik Svazu přátel USA jako svoji konkurenci a podal v roce 1945 protest proti schválení jeho stanov.²¹³ Později však ústředí obou spolků zaujala k sobě navzájem tolerantní stanovisko. Proto v letech 1946–1948 nejen smírně pracovala vedle sebe, ale dokonce organizovala některé akce společně. Od května 1946 navíc docházelo též k částečnému personálnímu prolínání obou organizací, protože se místopředsdkyně Amerického ústavu Růžena Pelantová stala předsdkyní Svazu přátel USA. Členkou Amerického ústavu byla také významná funkcionářka Svazu přátel USA Vlasta Vrázová. Americký ústav se při budování své organizační sítě opíral již tradičně o spolupráci se spolkem YMCA, se kterým byl propojen i na osobní bázi, neboť v předsednictvu ústředního výboru YMCA zasedal předseda Amerického ústavu Jan Blahoslav Kozák.²¹⁴ Jak již bylo uvedeno výše, Americký ústav také poměrně často spojoval své pobočky s místními anglickými kluby do podobu anglo-amerických klubů.

Podle zpráv bezpečnosti figurovala mezi členy spolku řada známých osobností, mnohdy již od předválečného období. Na seznamech členů byl zapsán například prezident republiky Edvard Beneš, jeho bratr Vojta Beneš, ministr zahraničních věcí Jan Masaryk, předseda zahraničněpolitického výboru Národního shromáždění Ivo Ducháček, ministr Jaroslav Stránský, zástupce amerického velvyslance Walter Birge či spisovatel František Langer. Členem byl však také komunistický primátor hlavního města Prahy Václav Vacek.²¹⁵

Po únoru 1948 adaptoval Americký ústav složení svých vedoucích orgánů na nové poměry, změn v ústředí však bylo nutno provést méně, než v případě Svazu přátel USA. Na očistu dozírali osobně úředníci ministerstva informací (Dr. B. Kuška a B. Vančura).²¹⁶ Předsednickou funkci si udržel Jan Blahoslav Kozák a místopředsedou zůstal Vladimír Fejtek, nahrazený v červenci 1949 B. Vančurou.²¹⁷ Jednatelům se stal v červnu 1948 Ing. Dr. Jiří Kubelík²¹⁸ a v únoru 1949 MUDr. Jaroslav Vidlička.²¹⁹ Ústav směl pokračovat ve své činnosti i po únoru 1948, ale dělo se tak pod přímým dozorem ministerstva informací. Další osudy vedoucích funkcionářů ústavu byly značně rozmanité a oscilovaly od emigrace (například JUDr. Ilja Gregor a Ing. Antonín Paleček) až po loajální spolupráci s československým stát-
něsocialistickým režimem (například prof. PhDr. Jan Blahoslav Kozák).

Americký ústav vybudoval v letech 1945–1946 pobočky v Praze, Plzni (1 030 členů), Brně (700) a Moravské Ostravě (600). Později ještě v Prostějově (500), Klatovech (60), Českém Těšíně, Jánských Lázních, Kladně, Mariánských Lázních, Pardubicích a Zlíně. Celkový počet

²¹² AHMP, SK, sign. XXII/1898 Americký ústav v Praze (Československu), stanovy 1945; NA, Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti, sign. I-6/2304/45, stanovy 1945.

²¹³ NA, Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti, sign. 2038/45, přípis ZNV v Praze ministerstvu vnitř z 10. 12. 1945.

²¹⁴ ABS, sv. 302-325-3, agenturní zpráva o YMCA z července 1949.

²¹⁵ ABS, sv. 305-660-3, seznam členů Amerického ústavu, nedatovaný.

²¹⁶ AHMP, SK, sign. XXII/1898 Americký ústav v Praze (Československu), oznámení Amerického ústavu v Československu zaslané ÚNV hlavního města Prahy 28. 4. 1948.

²¹⁷ B. Vančura, přednosta anglo-amerického oddělení ministerstva informací a osvěty.

²¹⁸ Jiří Kubelík (nar. 26. 7. 1903), předseda správní rady Pražských vzorkových veletrhů, generální ředitel národního podniku Československé stání pivovary.

²¹⁹ AHMP, SK, sign. XXII/1898 Americký ústav v Praze (Československu), oznámení Amerického ústavu v Československu zaslané ÚNV hlavního města Prahy 28. 4. 1948; tamtéž; oznámení Amerického ústavu v Československu zaslané Ředitelství Národní bezpečnosti v Praze 25. 6. 1948; tamtéž, oznámení Amerického ústavu v Československu zaslané ÚNV hlavního města Prahy 29. 6. 1949.

členů spolku však není známý. V Praze pořádal ústav každoročně přibližně dvacet vzdělávacích a hudebních večerů, několik přednášek, několik společenských večerů a reprezentační ples. Spolu s dalšími spolky se v letech 1946–1947 podílel na organizaci oslav amerického Dne nezávislosti a tryzen za bývalého amerického prezidenta F. D. Roosevelta. Provozoval též jazykové kroužky pro své členy. Po únoru 1948 činnost ústavu pokračovala v podobně širí, ústav se pouze vzdal pořádání velkých reprezentačních plesů a veřejných oslav. V červenci 1948 se například americký Den nezávislosti slavil údajně „s *ohledem na sletové hosty*“ v městské knihovně, opět za spoluúčasti hlavního města Prahy, Československého ústavu zahraničního a Československé obce sokolské.²²⁰ Až do poloviny roku 1950 ústav organizoval v Praze pravidelné přednáškové večery s projekcí amerických cestopisných filmů a re-produkcí hudby.²²¹

Ústav navíc i po únoru 1948 organizoval program americkým studentům navštěvujícím v letních měsících Československo. Působil přitom na cizince v tom směru, aby zaujali příznivé stanovisko k lidové demokratickému zřízení, a touto činností se snažil legitimizovat svou existenci. Ve zprávě o činnosti výslovně uváděl, že studentům se „*dostalo informací o různých složkách našeho života. [...] Z dopisů, které nám došly, vysvítá, že členové těchto skupin dostali dobrý dojem o snahách Československé republiky přivodití vyšší životní úroveň pro všechny lid a že se snaží, aby [u nich doma v USA] byly lépe pochopeny snahy našeho národa.*“²²²

Počet členů ústavu jen v samotné Praze dosahoval ještě v květnu 1950 celkem 1 673.²²³

Pod tlakem úřadů se ústav pokusil zachránit svou existenci tím, že na valné hromadě 25. května 1950 změnil svůj název na *Československo-americký ústav*. Tím se chtěl vyhnout nebezpečí, že by analogicky s kulturní organizací British Council (financovanou ze zahraničí) mohl být mylně Státní bezpečností považován za zahraniční zpravodajskou agenturu. Ze svých stanov zároveň vypustil všechny zmínky o „*vhodné aplikaci amerických vymožeností na naše poměry.*“ Ministerstvo vnitra však změnu stanov již neschválilo a rozhodlo 29. června 1950 spolek rozpustit.²²⁴ Jeho majetek byl v prosinci 1950 převeden na ministerstvo školství. Ústav však nedisponoval nikterak rozsáhlým jměním, jedinou výjimkou byla plzeňská pobočka, která při likvidaci předávala vklady ve výši téměř 7 000 000 Kčs.²²⁵ Předání všech bankovních účtů přesto nebylo plně dokončeno ještě v ani roce 1956.

Další spřízněné a konkurenční spolky

Na počátku roku 1947 se nezávisle na Svazu přátel USA a Americkému ústavu v Československu ustavil třetí spolek zaměřený na pěstování kulturních vazeb se západní supervelmocí, *Sdružení pro kulturní styky se Spojenými státy americkými*. Toto sdružení nemělo ambice vytvářet masovou organizaci jako Svaz přátel USA. Podobalo se naopak elitním úzkým pojetím své členské základny Americkému ústavu v Československu v jeho původní prvorepublikové podobě. Kromě akademických kruhů se však zaměřovalo také (a převážně) na vrcholné představitel uměleckého života. Spolek přitom neusiloval jen o pěstování americké kultury v Československu, ale také o vývoz československé kultury na západ prostřednictvím zájezdů umělců. Od počátku přitom jeho protagonisté úzce spolupracovali s ministerstvem informací, které schvalovalo plány činnosti spolku a poskytovalo mu subvence. Z kulturněpolitického hlediska šlo tedy o iniciativu nejméně nezávislou na politice vlády.

²²⁰ Tamtéž, přehled činnosti Amerického ústavu v Československu v letech 1945–1950 z 6. 2. 1950.

²²¹ Tamtéž, přehled činnosti Amerického ústavu v Československu v letech 1945–1950 z 6. 2. 1950.

²²² Tamtéž, přehled činnosti Amerického ústavu v Československu v letech 1945–1950 z 6. 2. 1950.

²²³ Tamtéž, oznámení Amerického ústavu v Československu zasláné ÚNV hlavního města Prahy 26. 5. 1950.

²²⁴ Tamtéž, protokol sepsaný na Krajském velitelství Národní bezpečnosti v Praze s Janem Blahoslavem Kozákem 5. 7. 1950.

²²⁵ Tamtéž, zápis o předání majetku spolku Americký ústav v Československu z 18. 12. 1950.

Těto charakteristice odpovídaly též stanovy sdružení schválené ministerstvem vnitra 5. března 1947. Jednací řečí byla čeština a slovenština (nikoli však angličtina). Sdružení se výslovně distancovalo od politiky, ve stanovách bylo explicitně uvedeno že „*politické záležitosti jsou ze spolku vyloučeny*.“ Sdružení usilovalo zejména pořádat výstavy a hudební, divadelní i kinematografické produkce. Podporu slibovalo též výzkumné činnosti.²²⁶

V dubnu 1947 bylo zvoleno vedení sdružení ve složení předseda doc. MUDr. Jiří Jirman (odborník na oční lékařství),²²⁷ první místopředseda prof. JUDr. Gustav Švamberg (odborník na obchodní právo),²²⁸ druhý místopředseda Zdeněk Folprecht (hudební skladatel a dirigent)²²⁹ a jednatel JUDr. Josef Pražák (úředník).²³⁰ Za dobu své existence spolek získal přibližně jen 150 členů, z velké části umělců. Členy byli například Eduard Haken (sólista opery Národního divadla v Praze),²³¹ Zdeněk Hašler (herec a režisér),²³² Jiří Hájek (tajemník Dělnické akademie),²³³ Karel Höger (člen činohry Národního divadla v Praze),²³⁴ prof. Jiří Král (geograf, profesor Univerzity Karlovy v Praze),²³⁵ Oldřich Blažíček (malíř, profesor Českého vysokého učení technického),²³⁶ Vratislav Nechleba (malíř, profesor Akademie výtvarných umění),²³⁷ Zdeněk Otava (člen opery Národního divadla v Praze),²³⁸ Anatol Provazník (hudební skladatel),²³⁹ Jan Stallich (kameraman),²⁴⁰ doc. JUDr. PhDr. Zdeněk Ullrich (sociolog, docent Univerzity Karlovy v Praze),²⁴¹ Dalibor Vačkář (spisovatel a hudební skladatel)²⁴² a Jan Zázvorka (filmový architekt).²⁴³

²²⁶ AHMP, SK, sign. IX/1158 Sdružení pro kulturní styky se Spojenými státy americkými, stanovy z 1947.

²²⁷ Jiří Jirman (nar. 5. 8. 1901, zem. 1. 5. 1953), přední oftalmolog, v letech 1947–1952 vedoucí očního oddělení Fakultní nemocnice Na Bulovce v Praze.

²²⁸ Gustav Švamberg (nar. 2. 8. 1880, zem. 24. 1. 1958), profesor obchodního práva na Českém vysokém učení technickém, v letech 1937–1938 rektor této školy.

²²⁹ Zdeněk Folprecht (nar. 26. 1. 1900, zem. 29. 10. 1961), skladatel a dirigent, v letech 1923–1938 dirigent Slovenského národního divadla v Bratislavě, v letech 1939–1961 dirigent opery Národního divadla v Praze.

²³⁰ AHMP, SK, sign. IX/1158 Sdružení pro kulturní styky se Spojenými státy americkými, oznámení Sdružení pro kulturní styky se Spojenými státy americkými zaslané RNB v Praze 28. 4. 1947.

²³¹ Eduard Haken (nar. 22. 3. 1910, zem. 12. 1. 1996).

²³² Zdeněk Miloš Hašler (nar. 31. 10. 1909, zem. 11. 11. 1972), syn písničkáře Karla Hašlera, herec a režisér, po únoru 1948 emigroval do USA.

²³³ Jiří Hájek (nar. 6. 6. 1913, zem. 22. 10. 1993), sociální demokrat, účastník protinacistického odboje (Národní hnutí pracujících mládeže), v letech 1939–1945 vězněn, v roce 1945 tajemník Ústřední rady odborů, v letech 1946–1948 ústřední tajemník Dělnické akademie, funkcionář Světové federace demokratické mládeže, v letech 1945–1946 poslanec Prozatímního Národního shromáždění, v letech 1948–1969 člen ÚV KSČ, rektor Vysoké školy politických a hospodářských věd, v letech 1955–1958 velvyslanec v Londýně, v letech 1958–1962 náměstek ministra zahraničí, v letech 1962–1965 zástupce ČSSR v OSN, v letech 1965–1968 ministr školství, v roce 1968 ministr zahraničních věcí, v roce 1977 jedním z prvních tří mluvčích Charty 77.

²³⁴ Karel Höger (nar. 17. 6. 1909, zem. 4. 5. 1977), v letech 1940–1977 herec činohry Národního divadla v Praze, v letech 1945–1948 profesor pražské konzervatoře, později vyučoval na pražské DAMU a FAMU.

²³⁵ Jiří Král (nar. 31. 10. 1893, zem. 24. 1. 1975), od roku 1939 profesor zeměpisu člověka na Univerzitě Karlově v Praze, po únoru 1948 z univerzity odstraněn, po té pracoval jako průvodce cizinců po Praze.

²³⁶ Oldřich Blažíček (nar. 5. 1. 1887, zem. 3. 5. 1953), malíř, v letech 1927–1948 profesor Českého vysokého učení technického.

²³⁷ Vratislav Nechleba (nar. 17. 6. 1885, zem. 26. 7. 1965), malíř, v letech 1918–1958 profesor Akademie výtvarných umění v Praze.

²³⁸ Zdeněk Otava (nar. 11. 3. 1902, zem. 4. 12. 1980), v letech 1929–1972 člen opery Národního divadla, v letech 1941–1953 učil na pražské konzervatoři, v letech 1952–1973 na HAMU.

²³⁹ Anatol Provazník (nar. 10. 3. 1887, zem. 24. 11. 1950), hudební skladatel a varhaník, od 1929 zaměstnanec Československého rozhlasu.

²⁴⁰ Jan Stallich (nar. 19. 3. 1907, zem. 14. 7. 1973), kameraman světové úrovně, ve 40. letech působil v Británii.

²⁴¹ Zdeněk Ullrich (nar. 21. 3. 1901, zem. 1955), docent Univerzity Karlovy v Praze, v roce 1948 emigroval do Egypta.

²⁴² Dalibor Cyril Vačkář (nar. 19. 9. 1906, zem. 21. 10. 1984), významný spisovatel a hudební skladatel.

²⁴³ Jan Zázvorka (nar. 2. 5. 1914, zem. 14. 10. 1991), filmový architekt, syn významného architekta Ing. arch. Jan Zázvorky st. (1884–1963).

Svaz přátel USA se zpočátku postavil proti vzniku Sdružení pro kulturní styky se Spojenými státy americkými a nabídl jeho protagonistům ustavení samostatné sekce v rámci svazu. Tato nabídka byla však odmítnuta, a tak došlo k dalšímu štěpení organizačních sil na poli československo-amerických kulturních vztahů. Přesto nově vzniklé sdružení neznamenalo díky své úzké elitně profilované členské základně zásadní konkurenci pro masově zaměřený Svaz přátel USA. Jejich vzájemné vztahy tak mohly nadále zůstat – ač nikoli vřelé – přece jen zcela korektní.²⁴⁴

Činnost sdružení se ostatně již nestačila do února 1948 plně rozvinout. Za účasti referentky ministerstva informací Jiřiny Haukové²⁴⁵ byl ustaven akční výbor spolku, který provedl očistu a výsledky zaslal ministerstvu informací spolu s návrhem plánu další činnosti. Přesto již sdružení od druhého čtvrtletí roku 1948 nevyvíjelo žádnou činnost, za změněných politických poměrů k tomu totiž neexistovala poptávka ani na straně ministerstva, ani na straně členstva spolku. Bývalý místopředseda Zdeněk Folprecht situaci později vysvětloval takto: „Vzhledem k celkovému vývoji, souvisejícímu s postojem USA k naší republice – a to i v oblasti kulturní – nebylo však již v další činnosti pokračováno.“ Aniž by tedy kdokoli oznámil či úředně potvrdil zánik spolku, byla veškerá činnost tiše ukončena. Úřady pak oficiálně vzaly na vědomí zánik sdružení až v roce 1959. Jeho likvidace proběhla hladce, protože spolek nevlastnil téměř žádný majetek, pouze nepatrnou hotovost.²⁴⁶

Vedle výše uvedených organizací se v roce 1945 pokusil založit spolek podporující kulturní styky s USA také pan Vilém Kober-Knížek.²⁴⁷ Ten již v letech 1932–1940 vydával časopis nazvaný *Ústřední americká tisková služba v Československu* a na tuto činnost hodlal v poválečném období navázat. Vydávání časopisu bylo však nutné formálně zaštitit nějakou organizací.²⁴⁸ Z toho důvodu se Kober-Knížek rozhodl vytvořit vlastní spolek, do něž hodlal rovněž začlenit některá podobná vznikající sdružení. Svoji organizaci nazval *Přípravný výbor Ústředí amerického komitétu* a v rámci ní předpokládal vznik dílčích spolků, jejichž názvy užíval v různých variantách: *Svaz přátel Ameriky v Československu*, *Kruh přátel Ameriky*, *Americko-československá obchodní komora* a *Syndikát zahraničního tisku v Československu*. Po celé republice rozeslal údajně 25 000 náborových letáků. Při svých aktivitách se dovoľoval nejrůznějších fiktivních pověření a povolení. Přesto s ním zpočátku jednali i někteří pozdější funkcionáři seriózních spolků, například Robert Marek a Antonín Jandáček (oba ze Svazu přátel USA). Ministerstvo vnitra žádný z jím navrhovaných spolků neschválilo, mimo jiné patrně z toho důvodu, že jeho žádost podaná v červnu 1945 neobsahovala stanovky navrhovaných spolků.²⁴⁹ Od roku 1946 se pak na Viléma Kobera-Knížka na ministerstvu vnitra množily stížnosti, že svůj neexistující spolek využívá k podvodnému výběru členských poplatků a k pokusům nelegálně uvolňovat vázané

²⁴⁴ Stránka Svazu přátel USA. In: Americké listy, roč. 2, č. 22 (5. 11. 1947), s. 14.

²⁴⁵ Jiřina Hauková (nar. 27. 1. 1919, zem. 15. 12. 2005), básniřka a překladatelka, členka skupiny 42, pracovnice ministerstva informací.

²⁴⁶ AHMP, SK, sign. IX/1158 Sdružení pro kulturní styky se Spojenými státy americkými, zpráva Zdeňka Folprechta zasláná ÚNV hlavního města Prahy 2. 4. 1959.

²⁴⁷ Vilém Knížek (nar. 15. 5. 1905), již v meziválečném období se vydával za adoptivního syna amerického generála H. Kobra a v jeho údajném zastoupení požadoval od československých úřadů nejrůznější informace o cestovním ruchu. Tato činnost vyústila v trestně stíhání pro podvod. NA, Policejní ředitelství Praha 1941–1950, sign. K 2628/19 ai 41.

²⁴⁸ AHMP, SK, sign. XXII/1898 Americký ústav v Praze (Československu), připsí ŘNB v Praze Ministerstvu vnitra z 16. 5. 1945.

²⁴⁹ AHMP, SK, sign. XXII/1898 Americký ústav v Praze (Československu), protokol sepsaný s Vilémem Kobrem Knížkem na ŘNB v Praze 23. 4. 1946; NA, Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti, sign. 2633/45, kart. 1645.

vkłady.²⁵⁰ Svaz přátel USA proto opakovaně veřejně varoval před jakýmkoli kontaktem s touto osobou a jejími aktivitami.²⁵¹

Na začátku roku 1946 vznikl také spolek specializovaný na obchodní styky s USA, *Československo-americká obchodní komora*. Zakladatelem spolku byl tajemník Obchodní a živnostenské komory v Praze Ing. Julius Pokorný.²⁵² Ministerstvo vnitra vzalo stanovou spolku na vědomí dne 25. března 1946. V říjnu 1946 pak bylo zvoleno vedení komory v čele s předsedou Miroslavem Švestkou (obchodník).²⁵³ Koncem dubna 1948 jej ve funkci vystřídal Ing. Dominik Wallenfels, od června 1949 pak Ing. František Adámek. Spolek zanikl v srpnu 1950 tím způsobem, že komorní výbor rezignoval a valná hromada již nebyla svolána.²⁵⁴

Pozornosti Státní bezpečnosti se nevyhnuly v letech 1945–1948 ani další projevy spontánního sdružování proamericky smýšlejícího obyvatelstva, které nedosáhly podoby úředně evidované organizace. Bezpečnost si například všimla schůzek československých žen prováděných za americké vojáky, které v červnu 1946 koordinovaly svůj společný odjezd do USA.²⁵⁵

Pro úplnost uvedme, že podobně jako spolky zaměřené na prohlubování vztahů se Spojenými státy americkými existovala také řada organizací a drobných klubů usilujících o posilování kulturních vazeb Československa k Velké Británii. Také tyto spolky představovaly pro Svaz přátel USA a Americký ústav v Československu potenciální partnery či konkurenty. Mezi nejvýznamnější patřil *The Prague English Club (Anglický klub)* sídlící v pražském paláci Koruna na Václavském náměstí, který udržoval pravidelné styky s britským velvyslancem Philipem B. Nicholsem²⁵⁶ a zahrnoval ve svých řadách přibližně 270 členů. Spolek působil již od roku 1911. Jednou z jeho známých tváří byl po válce sociálnědemokratický intelektuál Václav Patzak.²⁵⁷ Spolek podobně jako Svaz přátel USA pořádal řadu přednášek a večírků a vybudoval si pobočky v jiných městech (například Jičín, Karlovy Vary, Kolín, Plzeň či Teplice-Šanov). V roce 1949 byl z rozhodnutí akčního výboru sloučen s Britskou společností pro Československo.²⁵⁸

The British Society of Czechoslovakia (Britská společnost pro Československo) fungovala od roku 1920 a úzce spolupracovala s oficiální britskou kulturní agenturou *British Council (Britská rada)*.²⁵⁹ Předsedou britské společnosti byl národněsocialistický ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka. Společnost se scházela se v kavárně Slavia a zahrnovala asi 1 000 členů. Spolek po únoru 1948 absorboval některé organizace s podobným programem, v roce 1949 byl přejmenován na *Československo-britskou společnost* a rozpuštěn byl až v roce 1952.²⁶⁰ S Britskou radou v letech 1945–1948 spolupracovala řada významných

²⁵⁰ ABS, sv. 302-325-3, zpráva ZNV v Praze z 1. 2. 1947.

²⁵¹ Z činnosti Svazu přátel USA. In: Americké listy, roč. 1, č. 6 (20. 9. 1946), s. 13; Stránka Svazu přátel USA. In: Americké listy, roč. 2, č. 12 (20. 6. 1947), s. 11; Stránka Svazu přátel USA. In: Americké listy, roč. 2, č. 22 (5. 11. 1947), s. 14.

²⁵² Julius Pokorný (nar. 28. 7. 1904), tajemník Obchodní a živnostenské komory v Praze.

²⁵³ Miroslav Švestka (nar. 15. 7. 1899), velkoobchodník.

²⁵⁴ AHMP, SK, sign. VIII/1052 Československo – americká obchodní komora.

²⁵⁵ ABS, sv. 2M 11007, agenturní zpráva o schůzi v hotelu Alcron z 13. 6. 1946.

²⁵⁶ Philip Bouverie Bowyer Nichols (nar. 1894, zem. 1962), v letech 1945–1948 britský velvyslanec v Praze.

²⁵⁷ Václav Patzak (nar. 20. 2. 1891, zem. 8. 4. 1954), levicový sociálnědemokratický intelektuál, v letech 1928–1939 ústřední tajemník Dělnické akademie, v letech 1926–1933 člen výkonného výboru sociální demokracie, v letech 1939–1945 činný v zahraničním odboji ve Velké Británii, v březnu 1945 účastník jednání v Moskvě, v letech 1945–1948 úředník ministerstva informací a předseda Dělnické akademie.

²⁵⁸ ABS, sv. 302-148-1, agenturní zpráva o Anglickém klubu z 1946; AHMP, SK, sign. IX/0240 Anglický kroužek.

²⁵⁹ Kuklík, Jan – Němeček, Jan: *Osvobozené Československo očima britské diplomacie: (zprávy britské ambasády z Prahy v roce 1945)*. Praha 2010.

²⁶⁰ ABS, sv. 302-148-1, agenturní zpráva o Britské společnosti pro ČSR z 1947; AHMP, SK, sign. IX/0404 Britská společnost pro Československo.

umělců a intelektuálů, například František Halas,²⁶¹ Josef Kopta,²⁶² František Langer,²⁶³ Vilém Závada,²⁶⁴ Jaroslav Fragner,²⁶⁵ Václav Dobiáš,²⁶⁶ Rafael Kubelík,²⁶⁷ Jan Bělehrádek,²⁶⁸ Otakar Odložilík,²⁶⁹ Václav Vydra,²⁷⁰ Jan Blahoslav Kozák, Václav Příhoda,²⁷¹ Vítězslav Nezval²⁷² či Adolf Hoffmeister.²⁷³ Někteří z nich přitom patřili k sympatizantům komunistické strany a mohli v Československu úspěšně působit i po únoru 1948, někteří naopak po únoru 1948 emigrovali nebo jim byla znemožněna veřejná činnost.²⁷⁴

Ženy československých vojáků narozené ve Velké Británii se sdružovaly v *British-born-wifes Clubu*, který čítal přibližně 150 členek a organizoval kurzy českého jazyka a české kuchyně. Tento spolek podporovala osobně manželka britského velvyslance.²⁷⁵

Situace v regionech (příklad města Plzně)

Výše popsaný vývoj proamerických spolků v letech 1945–1950 probíhal odlišně v pražském ústředí a v jednotlivých regionech. Proto na závěr nahlédneme prostřednictvím stručné sondy do západočeského kraje, ve kterém až do listopadu 1945 působila americká armáda²⁷⁶ a který patřil k hlavním baštám proamerické spolkové činnosti. Na rozdíl od pražského centra se v Plzni v těchto spolcích angažovaly přímo samotné špičky lokálních nekomunistických politických stran. Šlo zejména o tu část místních politických elit, která byla v meziválečném období organizována v národní demokracii a po roce 1945 se ujala řízení krajského sekretariátu národněsocialistické strany (například místopředseda krajského výboru ČSNS JUDr. Bohumír Barcal či krajský propagační tajemník ČSNS PhMr. Jaroslav Doubek). V regionálních podmínkách s omezeným okruhem výrazných organizátorů společenského života navíc docházelo oproti pražskému ústředí k mnohem většímu prolínání jednotlivých

²⁶¹ František Halas (nar. 3. 10. 1901, zem. 27. 10. 1949), básník.

²⁶² Josef Kopta (nar. 16. 6. 1894, zem. 3. 4. 1962), legionář, spisovatel.

²⁶³ František Langer (3. 3. 1888, zem. 2. 8. 1965), legionář, spisovatel.

²⁶⁴ Vilém Závada (nar. 22. 5. 1905, zem. 30. 11. 1982), básník a překladatel.

²⁶⁵ Jaroslav Fragner (nar. 25. 12. 1898, zem. 3. 1. 1967), architekt.

²⁶⁶ Václav Dobiáš (nar. 22. 9. 1909, zem. 22. 5. 1978), hudební skladatel, v letech 1948–1949 předseda akčního výboru Syndikátu českých skladatelů, v letech 1960–1968 poslanec Národního shromáždění, v letech 1969–1971 poslanec Sněmovny lidu Federálního shromáždění.

²⁶⁷ Rafael Kubelík (nar. 29. 6. 1914, zem. 11. 8. 1996), dirigent světového věhlasu, v létě 1948 emigroval.

²⁶⁸ Jan Bělehrádek (nar. 18. 12. 1896, zem. 8. 5. 1980), lékař, v roce 1938 jeden z iniciátorů petice Věrní zůstaneme, v letech 1945–1946 rektor Univerzity Karlovy, v letech 1945–1948 poslanec Národního shromáždění za sociální demokracii, po únoru 1948 emigroval.

²⁶⁹ Otakar Odložilík (nar. 12. 1. 1899, zem. 14. 7. 1973), historik, od roku 1934 profesor Univerzity Karlovy v Praze, v letech 1939–1945 působil v USA, v květnu 1948 emigroval do USA.

²⁷⁰ Václav Vydra (nar. 29. 4. 1876, zem. 7. 4. 1953), herec a režisér, v letech 1945–1949 ředitel Národního divadla.

²⁷¹ Václav Příhoda (nar. 7. 9. 1889, zem. 18. 11. 1979), pedagog, od roku 1945 profesor Univerzity Karlovy v Praze, po roce 1948 my byla znemožněna pedagogická činnost.

²⁷² Vítězslav Nezval (26. 5. 1900, zem. 6. 4. 1958), básník, zakladatel poetismu a surrealismu, v letech 1945–1951 vedoucí filmového odboru ministerstva informací.

²⁷³ Adolf Hoffmeister (15. 8. 1902, zem. 24. 7. 1973), spisovatel, malíř a karikaturista, v letech 1941–1945 v americkém exilu, od roku 1948 velvyslanec ve Francii, v letech 1954–1956 rektor Vysoké školy uměleckopřmyslové v Praze, v letech 1965–1967 předseda Svazu československých výtvarných umělců.

²⁷⁴ ABS, sv. 302-148-1, agenturní zpráva o Britské radě z 1946.

²⁷⁵ ABS, sv. 302-148-1, agenturní zpráva o British-born-wifes Clubu z 1946; AHMP, SK, sign. XXII/3411 Společný výbor pro péči o britské ženy československých občanů.

²⁷⁶ Slavnostní ceremoniál rozloučení města Plzně s americkou armádou se konal dne 20. listopadu na náměstí Republiky. Přítomni byli místopředseda vlády Ján Ursíny, ministr národní obrany Ludvík Svoboda, ministr zahraničních věcí Jan Masaryk, ministr ochrany práce a sociální péče Jozef Šoltész, americký velvyslanec Laurence Steinhardt, americký generál Ernest Harmon, náčelník generálního štábu Bohumil Boček a primátor hlavního města Prahy Petr Zenkl. Na plzeňské radnici je přivítal komunistický primátor Josef Ullrich. Součástí programu byla vojenská přehlídka a udílení státníci významných. Nikdy nezapomeneme americké pomoci. In: Svobodné slovo, roč. 1, č. 163 (21. 11. 1945), s. 1.

spolků. Velká část vedoucích představitelů plzeňských expozitur Svazu přátel USA a zejména Amerického ústavu v Československu se rekrutovala z prostředí zdejšího Rotary Clubu.²⁷⁷ Americký ústav navíc doslova splynul s lokální pobočkou Anglického klubu.²⁷⁸

Americký ústav v Plzni byl založen již 4. července 1945, tedy ještě před vznikem Svazu přátel USA na západočeské i centrální úrovni.²⁷⁹ Dne 15. srpna 1945 podali policejnímu ředitelství v Plzni žádost o schválení zdejší pobočky Alois Červenka,²⁸⁰ Emil Wollner²⁸¹ a Jan Sammer.²⁸² Zemský národní výbor v Praze schválil její stanovy dne 25. února 1946.²⁸³ V ústavu se angažovalo množství místních významných průmyslníků, obchodníků a vysokých úředníků Škodových závodů, často osob náležejících k prvorepublikovým městským elitám. Nová pobočka proto vyrůstala z okruhu osob těsně spjatých s prostředím předválečného Rotary Clubu. Dalším početným zdrojem se stali studenti plzeňských středních škol.²⁸⁴

Předsedou přípravného výboru se stal Ing. Josef Václavek (vedoucí technických konstrukcí Škodových závodů), jednatelem JUDr. Bohumil Šedivý (advokát) a pokladníkem Emil Wollner (zástupce Západočeských továren kaolinových a šamotových). Na valné hromadě v lednu 1946 byl zvolen předsedou Ing. Josef Zubatý (vedoucí oddělení vozidel Škodových závodů), dosavadní jednatel a pokladník zůstali ve funkcích. Do předsednictva byli dále zvoleni Ing. Stanislav Malec (ředitel továren Škodových závodů), Josef Novák (přednosta překladatelské kanceláře Škodových závodů), František Ježek, Zdeněk Hodinář a Eliška Mainerová (manželka plzeňského národněsocialistického policejního ředitele JUDr. Josefa Mainera).²⁸⁵

Ústav pořádal každý čtvrtek či pátek přednášku v hale plzeňského muzea (česky i anglicky).²⁸⁶ Spolkové prostory ústav sdílel s plzeňskou pobočkou Anglického klubu, byly situovány v Plachého ulici č. 6. S Anglickým klubem ústav pořádal také společné akce a byl s ním výrazně propojen i personálně.²⁸⁷ Místopředseda klubu Ing. Zubatý byl totiž zároveň předsedou Amerického ústavu, jednatelka klubu prof. Jiřina Rumlová byla členkou správního výboru Amerického ústavu a tajemníkem klubu Josef Novák byl rovněž členem správního výboru Amerického ústavu.²⁸⁸ Obě instituce provozovaly též společnou knihovnu s anglofonní literaturou.²⁸⁹ Plzeňský americký ústav zároveň personálně do značné míry splyval také s místním Rotary Clubem, jehož předseda Emil Wollner zastával zároveň funkci pokladníka Amerického ústavu.²⁹⁰ Velká část plzeňských rotariánů byla členy Amerického ústavu, včetně zakladatele plzeňského Rotary Clubu Aloise Červenky.²⁹¹ Ústav také personálně souvisel

²⁷⁷ ABS, sv. 302-148-1, agenturní zpráva o Rotary Clubu Plzeň, z roku 1947; ABS, sv. 302-148-3, soubor agenturních hlášení o sledovaných spolcích z 29. 12. 1947.

²⁷⁸ Anglický klub v Plzni vznikl v březnu 1946 a zahrnoval celkem 63 osob. Používal stejné spolkové místnosti jako plzeňská pobočka Amerického ústavu. Předsedou klubu byl Jan Zíka (katolický kněz), místopředsedou Ing. Josef Zubatý (předseda Amerického ústavu, úředník Škodových závodů), jednatelem prof. Jiřina Rumlová a tajemníkem Josef Novák. Spolek prakticky splynul s nepoměrně silnějším Americkým ústavem. ABS, sv. 302-148-1, seznam členů Anglického klubu v Plzni, z roku 1947; ABS, sv. 305-641-1, hlášení ZOB v Praze 18. 2. 1947

²⁷⁹ ABS, sv. 302-592-7, tištěný „Přehled o americkém zpravodajství do července 1950“.

²⁸⁰ Alois Červenka (nar. 22. 11. 1875).

²⁸¹ Emil Wollner (nar. 2. 11. 1888).

²⁸² Jan Sammer (nar. 15. 11. 1920).

²⁸³ NA, Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti, sign. I-6/2304/45, kart. 1642, výměr ZNV v Praze 25. 2. 1946.

²⁸⁴ ABS, sv. 305-641-1, hlášení ZOB v Praze 18. 2. 1947.

²⁸⁵ Eliška Růžena Mainerová, roz. Vilimová (nar. 12. 1. 1900). ABS, sv. 305-641-1, hlášení ZOB v Praze 18. 2. 1947.

²⁸⁶ ABS, sv. 305-641-1, hlášení ZOB v Praze 18. 2. 1947.

²⁸⁷ ABS, sv. 302-148-3, soubor agenturních hlášení o sledovaných spolcích z 29. 12. 1947.

²⁸⁸ ABS, sv. 305-641-1, hlášení ZOB v Praze 18. 2. 1947.

²⁸⁹ AHMP, SK, sign. XXII/1898 Americký ústav v Praze (Československu), zpráva o likvidaci, nedatovaná.

²⁹⁰ ABS, sv. 305-641-1, hlášení ZOB v Praze 18. 2. 1947.

²⁹¹ ABS, sv. 302-148-3, soubor agenturních hlášení o sledovaných spolcích z 29. 12. 1947.

s místní pobočkou Svazu přátel USA, členem Amerického ústavu byl například velice agilní propagační referent svazu Josef Fencel.²⁹²

Plzeňská pobočka ústavu evidovala v roce 1947 celkem 1 030 členů ze samotného města i jeho širšího zázemí (např. Karlovy Vary, Konstantinovy Lázně, Nejdeč či Stod). Členy byla řada významných západočeských politických a kulturních osobností. Pracovali zde například místopředseda krajského výboru národněsocialistické strany JUDr. Bohumír Barcal, krajský propagační tajemník národněsocialistické strany PhMr. Jaroslav Doubek, krajský živnostensko-obchodnický referent národněsocialistické strany Jan Macho, okresní tajemník lidové strany JUDr. Václav Šperl, předseda okresního výboru lidové strany PhDr. Jindřich Čadík, ředitel sociálnědemokratického Západočeského konzumního družstva Josef Janouš, přednosta transfusní stanice a člen krajského vedení sociální demokracie MUDr. Antonín Čech, ředitel Národopisného muzea Plzeňska Ladislav Lábek či advokát JUDr. Josef Hegner.²⁹³

Největším projektem plzeňského Amerického ústavu se stala sbírka na zbudování pomníku padlým americkým vojákům. Město Plzeň pro umístění památníku vyčlenilo důstojné prostranství na křižovatce Benešovy a Stalinovy třídy. Komisi pro výstavbu pomníku vedl místopředseda krajského výboru národněsocialistické strany JUDr. Bohumír Barcal. Ústav vypsal architektonickou soutěž na návrh pomníku s uzávěrkou do 28. října 1947, ve které však nebyla žádnému návrhu udělena první cena.²⁹⁴ Mezitím byl dne 4. května 1947 při příležitosti oslav výročí osvobození města odhalen základní kámen pomníku. Obrádu se vedle početných příslušníků západočeských politických elit zúčastnil také velvyslanec Laurence Steinhardt. Místní pobočka Svazu přátel USA projekt rovněž podpořila, ačkoli nebyla jeho iniciátorem.²⁹⁵ K výstavbě pomníku však již do února 1948 nedošlo a v pozměněné podobě byl projekt realizován až po sametové revoluci v květnu 1995.²⁹⁶

Dne 5. dubna 1948 se utvořil akční výbor Amerického ústavu v Plzni, jehož kontinuita s předchozím vedením ústavu byla na rozdíl od celostátní situace sporná. Předsedou se stal Vilém Procházka, jednatelem Bohumil Samec a pokladníkem Emil Wollner (jediný člen převzatý z bývalého správního výboru).²⁹⁷ Atmosféra ve městě byla však nadále natolik nakloněna někdejšími západními spojencům, že se v Plzni ve dnech 5.–6. května vzejala vlna proamerických demonstrací, které se účastnilo několik tisíc obyvatel. Symbolickým centrem těchto nepokojů se stalo prostranství kolem výše zmíněného základního kamene pomníku amerických vojáků.²⁹⁸

Již na počátku května 1948 přítom obdržel Americký ústav v Plzni varovnou zprávu z velvyslanectví USA, že se československé úřady budou pokoušet základní kámen pomníku přemístit na jiné místo. Ústav se proto obrátil na Okresní akční výbor Národní fronty Plzeň-

²⁹² Šlouf, Jakub: Byly plzeňské demonstrace v červnu 1953 vyprovokovány spolupracovníkem StB?: Životní příběh kamelota Josefa Fencela (1909–1979). In: Sklenářová, Sylva (ed.): České, slovenské a československé dějiny 20. století VI. Ústí nad Orlicí 2012, s. 85–96.

²⁹³ ABS, sv. 302-148-1, seznam členů Amerického ústavu v Plzni, z roku 1947; ABS, sv. 302-148-3, soubor agenturních hlášení o sledovaných spolcích z 29. 12. 1947.

²⁹⁴ Soutěž na památník americké armády v Plzni: Soutěž na návrhy pro pomník vítězné pomoci vojsk Spojených států severoamerických ve dnech osvobození města Plzně 6. května 1945. Plzeň 1947.

²⁹⁵ Osvobozená Plzeň vzpomínala. In: Americké listy, roč. 2, č. 10 (20. 5. 1947), s. 16.

²⁹⁶ Hojda, Zdeněk – Pokorný, Jiří: Pomníky a zapomínky, Praha 1996, s. 236.

²⁹⁷ Členy výboru dále byli Alois Bauer, Ema Bondyová, Karel Čtrnáct, Dr. Helena Hokešová, Ing. Karel Mošna, Jiří Pavel, Otakar Seyček, Františka Zimmermanová a Ilja Žukov. SOA Plzeň, fond Národní fronta – krajský výbor Plzeň, kart. 18, oznámení Amerického ústavu v Plzni zaslané OAV NF Plzeň-město 6. 4. 1948.

²⁹⁸ Šlouf, Jakub: Proamerické demonstrace v Plzni 5.–6. května 1948: „Nesneseme v republice štvání proti Americe!“ In: Veber, Václav (ed.): Třetí odboj: kapitoly z dějin protikomunistické rezistence v Československu v padesátých letech 20. století. Praha ÚSTR 2010, s. 83–103.

-město s žádostí o vysvětlení. Dotaz byl však zároveň formulován jako skrytá pohružka diplomatickým skandálem, z čehož je zřejmé, že ústav ani po únoru nepřestával fungovat jako přímluvce ve věcech svého někdejšího programu. „V těchto dnech jsme obdrželi dopis z amerického velvyslanectví, kde je mimo jiné dotaz tohoto znění: Velvyslanectví slyšelo určité pověsti, že bylo určeno pro památník jiné místo než ono, na které pan velvyslanec položil základní kámen. Dále se píše, že v případě přemístění bude velvyslanec proti takovéto akci protestovat u vyšších československých autorit.“²⁹⁹ Akční výbor proto na počátku června 1948 zprávu dementoval nepravdivým tvrzením, že „o přemístění památníku [USA] nebylo zatím uvažováno a případně podobné řeči považujeme za státu nepřátelskou propagandu“.³⁰⁰

Přesto však květnové proamerické demonstrace plzeňského obyvatelstva vedly nakonec k odstranění základního kamene pomníku ještě do konce roku 1948. Částka 5 741 920 Kčs, vybraná před únorem 1948 na výstavbu pomníku, byla v padesátých letech na žádost městského výboru komunistické strany a krajského národního výboru postoupena na nákup léků pro válčící severní Koreu. K symbolickému předání obnosu korejským velvyslanci došlo v den svátku Mistra Jana Husa 6. července 1952 při příležitosti stranické slavnosti v Plzni u Boleveckého rybníku.³⁰¹ Dodatečně pak tento krok schválil politický sekretariát Ústředního výboru KSČ 10. září 1952.³⁰² Při likvidaci Amerického ústavu v roce 1950 plzeňská pobočka předávala jako jediná v republice výraznější finanční obnos ve výši téměř 7 000 000 Kčs. Spolkové místnosti zrušeného ústavu byly uvolněny ve prospěch odborového Klubu SNB.³⁰³

Svaz přátel USA v Plzni vznikl těsně před ustavením pražského ústředí svazu na počátku září 1945. Stanovy Svazu přátel USA v Plzni však schválil Zemský národní výbor v Praze až dne 14. ledna 1946, už jako stanovy expozitury celostátního svazu.³⁰⁴ Do svazu na Plzeňsku vstupovali podle zpráv bezpečnosti převážně takoví členové, kteří finančně a společensky nestačili na náročnější členství v existujícím Americkém ústavu. Většinu údajně tvořily nižší úřednické vrstvy a studenti.³⁰⁵ Rychlost rozšiřování spolku byla zpočátku výrazně limitována právě konkurencí silné pobočky Amerického ústavu v dané lokalitě.

V říjnu 1946 se v Měšťanské besedě v Plzni konala schůze svazu, na které bylo zvoleno jeho vedení. Předsedou se stal Karel Wenisch (úředník elektrických podniků v Plzni), místopředsedou Viktor Albert Bauer, jednatelem Vlastimil Divíšek a vedoucím propagačního odboru Josef Fencl (obchodník tiskovinami). Spolek sdružoval v té době zatím jen 125 členů.³⁰⁶

V lednu 1947 se pak sešla v Měšťanské besedě v Plzni valná hromada pobočky svazu. Plzeňská expozitura již tehdy zahrnovala více než 400 členů a bylo možno přikročit k ustavení krajského vedení svazu. Ve svazu se od tohoto okamžiku začaly angažovat přední politické osobnosti. Novým předsedou plzeňské pobočky se stala výrazná postava západočeské národnosocialistické strany, šéfredaktor regionálního deníku Svobodný směr František Naxe-

²⁹⁹ SOA Plzeň, Národní fronta – krajský výbor Plzeň, kart. 18, zpráva Amerického ústavu v Plzni zaslaná OAV NF Plzeň-město 3. 5. 1948.

³⁰⁰ SOA Plzeň, Národní fronta – krajský výbor Plzeň, kart. 18, přípis OAV NF Plzeň-město Americkému ústavu v Plzni 8. 6. 1948.

³⁰¹ „Milí hosté na plzeňské slavnosti Město svorně s venkovem: Radostná přehlídka budovatelské práce“. In: Pravda, roč. 27, č. 55 (8. 7. 1952), s. 1.

³⁰² NA, fond KSČ – ÚV, Politický sekretariát (02/5), sv. 38, arch. j. 114/24, zápis schůze politického sekretariátu ÚV KSČ 10. 9. 1952.

³⁰³ AHMP, SK, sign. XXII/1898 Americký ústav v Praze (Československu), zpráva o likvidaci, nedatovaná.

³⁰⁴ NA, Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti, sign. I-6/3675/45, kart. 1652, výměr ZNV v Praze 14. 1. 1946.

³⁰⁵ ABS, sv. 302-148-3, soubor agenturních hlášení o sledovaných spolcích z 29. 12. 1947.

³⁰⁶ ABS, sv. 302-148-6, agenturní zpráva ze schůze SP USA v Plzni 3. 10. 1946.

ra³⁰⁷.³⁰⁸ Do krajského vedení byli zvoleni dosavadní funkcionáři Karel Wenisch, Josef Fencel a Vlastimil Divíšek.³⁰⁹ Některé akce Svazu přátel USA zaštiťoval v roce 1947 oficiálně národněsocialistický primátor Plzně JUDr. Karel Křepinský a účastnil se jich americký velvyslanec Laurence Steinhardt.³¹⁰ Plzeňská pobočka organizovala jazykové kurzy, promítání amerických filmů (hraných, dokumentárních i grotesek) a maskární plesy. Teprve v roce 1947 se tak začala činnost svazu na Plzeňsku výrazněji rozvíjet a jeho členská základna zřetelně narůstat. Nyní jej podporovaly místní národněsocialistické elity.³¹¹

V lednu 1948 pak Svaz přátel USA v Plzni opět pozměnil vedení. Předsedou se stal JUDr. František Kříž (ústřední ředitel městských úřadů v Plzni v. v.),³¹² místopředsedou JUDr. Pavel Našinec (notář), zástupcem místopředsedy PhMr. Vilém Volke (lékárník), jednatelem Gustav Wollner (obchodník), tajemnicí Dagmar Škodová (úřednice) a pokladníkem František Beneš (obchodník). Členy předsednictva správního výboru dále byli JUDr. Leo Tanzer (okresní soudce v Plzni), Slavibor Jindřich (taneční mistr), Josef Fencel (obchodník tiskovinami), Karel Wenisch (městský ředitel), Karel Hrdina (úředník Škodových závodů), Josef Toušek (redaktor), Miloš Mužík (zahradník), Marie Loubková, Slavěna Hněvsová (dámská krejčová), Jiřina Krausová a Jaroslava Živná (úřednice).³¹³ Plzeňská pobočka svazu zahrnovala tehdy celkem 709 členů.³¹⁴

Na počátku března 1948 zastavil okresní akční výbor Národní fronty veškerou činnost plzeňské pobočky svazu. Toto opatření mělo trvat až do doby, než bude ustaven akční výbor této expozitury.³¹⁵ Na konci března pak vznikl Akční výbor Svazu přátel USA v Plzni, jehož složení nemělo s předchozím vedením svazu téměř nic společného, předsedkyní se stala Věra Vondrová (úřednice) a členy výboru Marie Kratochvílová (žena v domácnosti), František Kaše (student), Miloš Mužík (zahradník) a Jiřina Webrová (úřednice).³¹⁶ Podobně jako na centrální úrovni skutečná aktivita spolku v únoru 1948 skončila.

Funkcionáři plzeňských poboček Svazu přátel USA i Amerického ústavu v Československu byli po únoru 1948 v neobvyklé míře vystavováni politické perzekuci (například Ing. Josef Zubatý, Josef Janouš, MUDr. Antonín Čech, PhDr. Jindřich Čadík, Josef Fencel, Gustav Wollner, František Naxera či PhMr. Jaroslav Doubek). Mnohdy přitom nešlo jen o postihy nařízené bezprostředně po únoru 1948, ale o tresty uložené až v druhé polovině padesátých let. Po tak dlouhou dobu ovlivňovalo členství v těchto západně orientovaných nepolitických spolcích pohled Státní bezpečnosti na dotčené osoby.

³⁰⁷ František Naxera (nar. 27. 2. 1903), v letech 1923-1939 redaktor národnědemokratického Českého deníku v Plzni, v letech 1939-1945 vězněn v koncentračním táboře Buchenwald, v letech 1945-1948 šéfredaktor plzeňského národněsocialistického deníku Svobodný směr, v únoru 1948 propuštěn ze zaměstnání, v roce 1958 odsouzen na tři roky odnětí svobody pro údajnou protistátní činnost, posléze pracoval jako skladník. NA, ASYN, kart. 11, sign. 48, osobní spis Františka Naxery; NA, ASYN, kart. 149, osobní spis Františka Naxery; NA, ASYN, nezpracovaná část fondu, osobní spis Františka Naxery.

³⁰⁸ Zprávy Svazu přátel USA. In: Americké listy, roč. 2, č. 3 (5. 5. 1947), s. 11.

³⁰⁹ ABS, sv. 302-148-6, agenturní zpráva z valné hromady SP USA v Plzni 8. 1. 1947.

³¹⁰ ABS, sv. 302-148-6, agenturní zpráva z valné hromady SP USA v Plzni 8. 1. 1947.

³¹¹ Zprávy Svazu přátel USA. In: Americké listy, roč. 2, č. 3 (5. 5. 1947), s. 11.

³¹² František Kříž (nar. 25. 11. 1880).

³¹³ ABS, sv. 302-148-1, seznam členů Svazu přátel USA v Plzni ze 7. 1. 1948.

³¹⁴ ABS, sv. 302-148-1, seznam členů Svazu přátel USA v Plzni ze 14. 9. 1947.

³¹⁵ SOA Plzeň, Národní fronta – krajský výbor Plzeň, kart. 18, přípis OAV NF Plzeň-město zasláný SP USA v Plzni 1. 3. 1948.

³¹⁶ SOA Plzeň, Národní fronta – krajský výbor Plzeň, kart. 18, zpráva SP USA v Plzni zasláná OAV NF Plzeň-město 31. 3. 1948.

Závěr

Po druhé světové válce se v českých zemích rozšířily v dosud nebyvalé míře spolky zaměřené na pěstování kulturních a hospodářských styků se Spojenými státy americkými. Nejvýznamnější iniciativou tohoto druhu bylo založení Svazu přátel USA, budovaného na půdorysu masové organizace Národní fronty za účasti pracovníků velvyslanectví USA, funkcionářů UNRRA a neoficiální podpory špiček Československé strany národněsociální. Jeho největším spojencem i konkurentem se stal Americký ústav v Československu, obnovený na základech úzkého prvorepublikového intelektuálního klubu, rozšiřovaného po válce o nové členy z řad předválečných politických a ekonomických elit.

Oba spolky hledaly v letech 1945–1950 obtížné své místo v Národní frontě. První z nich postupně potlačil radikálnější snahy části své členské základny a od roku 1946 se přiklonil k národněsociální interpretaci oficiální československé zahraniční politiky, která pojímala přátelství ke Spojeným státům americkým jako doplněk základního spolenectví se Sovětským svazem. Program spolku proto neusiloval o zmírňování dominance Východu prostřednictvím budování vlivu Západu, ale naopak o udržování nadějí na jejich vzájemnou mírovou spolupráci. Tato strategie se projevila na stránkách spolkového časopisu Americké listy jasnou zdrženlivostí ke komentování domácí i zahraniční politické situace a snahou o mírnění, nikoli stupňování politických konfliktů. Takový postup byl dodržován až do února 1948. Druhý spolek, Americký ústav, se od počátku definoval jako ryze kulturní, a politické zápasy proto vůbec nezahrnoval do oficiálního repertoáru svých činností.

Obě organizace se tak angažovaly zejména v oblasti propagace americké kultury. Pořádaly kurzy výuky anglického jazyka, přednášky o životě v USA, veřejné trziny při výročích úmrtí prezidenta F. D. Roosevelta a oslavy amerického Dne nezávislosti. V oblastech osvobozených americkou armádou iniciovaly též výstavbu pomníků padlým americkým vojákům.

V lokálních podmínkách konkrétních regionů se však obě organizace mnohdy prolínaly a vstupovaly do nich i nejvíce exponované nekomunistické osobnosti místních politických scén (například v plzeňském kraji). Tato skutečnost vedla po únoru 1948 k pronásledování řady funkcionářů obou těchto nepolitických spolků, jejichž kulturní činnost tak byla zpětně politizována. Státní bezpečnost ostatně sledovala oba spolky s nedůvěrou již od roku 1945 a seznamy jejich aktivistů posléze po únoru 1948 hojně využívala k hledání skutečných i domnělých nepřátel režimu.

Přesto si obě organizace i v následujících letech udržovaly jistou omezenou míru legitimacy díky existenci početné krajanské komunity ve Spojených státech amerických. Státněsociální režim měl totiž zájem příslušníky této komunity přesvědčovat o správnosti československého poúnorového vývoje a nezpřetrhat s nimi veškeré kontakty. Svaz přátel USA tuto možnost k prodloužení své činnosti nevyužil, Americký ústav naopak fungoval dále s jistými omezeními až do poloviny roku 1950. Tato jeho činnost byla sice zřetelnou úlitbou potřebám nastupujícího státněsociálního režimu, zároveň však do značné míry organicky navazovala na předchozí předúnorové pokusy přesvědčovat krajany na Západě o pozitivěch lidově demokratických režimů. V tomto ohledu byla funkce i argumentace proamerických československých spolků kontinuální po celé sledované období let 1945–1950.

Verband der Freunde der USA und das Amerikanische Institut in der Tschechoslowakei. Schwierige Suche nach Legitimität in der Nationalfront (1945–1950)

Nach dem Zweiten Weltkrieg stieg in den böhmischen Ländern die Zahl von Vereinen, deren Schwerpunkt in der Pflege der Kultur- und Wirtschaftskontakte mit den Vereinigten

Staaten lag, in einem bis dahin ungewöhnlichen Maße an. Die wichtigsten Aktivitäten waren die Gründung des Verbands der Freunde der USA und die Wiederaufnahme der Tätigkeit des Amerikanischen Instituts in der Tschechoslowakei. Beide Vereine suchten in den Jahren 1945–1950 schwierig nach ihrer Stellung im politischen System der Nationalfront. Im ersten der Vereine wurden radikale Bemühungen eines Teils der Mitglieder unterdrückt, und seit 1946 schloss man sich der nationalsozialistischen Interpretation der offiziellen tschechoslowakischen Außenpolitik an, welche die Freundschaft mit den Vereinigten Staaten als eine Ergänzung zur Freundschaft mit der Sowjetunion betrachtete. Im Programm des Vereins stand nicht eine Abschwächung der Dominanz des Ostens durch die Förderung eines stärkeren Einflusses des Westens, sondern man hoffte an eine gegenseitige friedliche Zusammenarbeit. Der andere Verein, das Amerikanische Institut, definierte sich selbst vom Anfang an als ein Kulturverband. Beide Organisationen verbreiteten daher die US-amerikanische Kultur in der Tschechoslowakei. Zudem beteiligten sie sich an der Schaffung eines positiven Bildes der tschechoslowakischen volksdemokratischen Ordnung unter den Landsleuten in den USA.

Trotz des apolitischen Charakters beider Vereine wurden nach dem Februar 1948 zahlreiche ihrer Funktionäre einer Verfolgung ausgesetzt. Beide Organisationen bekamen aber die Möglichkeit, ihre bisherige Tätigkeit teilweise fortzusetzen. Das staatsozialistische Regime bemühte sich nämlich mittels dieser Vereine, Angehörige der starken US-amerikanischen Kommunität tschechoslowakischer Landsleute von der Richtigkeit der Entwicklung in der Tschechoslowakei nach dem Februar 1948 zu überzeugen. Der Verband der Freunde der USA nutzte die Gelegenheit nicht, seine Tätigkeit zu verlängern. Das Amerikanische Institut existierte hingegen bis Mitte 1950.

The Union of Friends of the USA and the American Institute in Czechoslovakia. Difficult Search For Legitimity Within the National Front (1945–1950)

After the end of World War II, the societies to foster cultural and economic relations to United States of America spread all over the Bohemian Lands. The most important initiatives of this kind were the establishment of the Union of Friends of the USA and restoration of the American Institute in Czechoslovakia. Both societies had difficulties in finding their position within the political system of the National Front in 1945–1950. The first one gradually suppressed efforts of the radical members and, since 1946, it accepted the national-socialist interpretation of the Czechoslovak official foreign policy that understood the friendly relation to the USA as a supplement to the basic alliance with the Soviet Union. The program of the Union, therefore, did not intend to reduce the influence of the East by building up the influence of the West; it rather cultivated hopes for peaceful cooperation of both parts. The other society, the American Institute, was defined as a purely cultural organisation from the very beginning. Both organisations were, thus, involved in propagation of American culture in Czechoslovakia. They also participated in keeping a positive image of Czechoslovak popular-democratic regime among the compatriots in the USA.

Despite the fact that both societies were apolitical, many of their representatives were persecuted after February 1948, yet both organisations were allowed to carry on in some of their activities. The socialist regime tried, through their mediation, to persuade members of large Czechoslovak community in the USA about the rightness of the Czechoslovak development after February 1948. The Union of Friend of the USA did not use this opportunity, the American Institute, on the other hand, existed until 1950.